

Ir. B.M. Kamphuis

No. 2.135

PARTICULIERE CULTUURTECHNISCHE WERKEN

Het gebruik van de bijdrageregeling 1975

Februari 1980

SIGN: L26-2.135
EX. NO: B
MLV:

Landbouw-Economisch Instituut

Afdeling Structuuronderzoek

110509

Inhoud

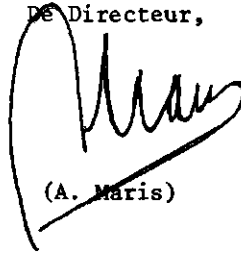
	Blz.
WOORD VOORAF	5
1. INLEIDING	7
1.1 Probleemstelling	7
1.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek	8
1.3 Indeling van het rapport	9
2. VAN AANVRAAG TOT UITBETALING	10
3. KENMERKEN VAN DE BEDRIJVEN, DIE GEBRUIK HEBBEN GEMAAKT VAN DE P.C.W.-REGELING 1975	13
3.1 Inleiding	13
3.2 Bedrijfstype	15
3.3 Bedrijfsomvang, bedrijfsoppervlakte en intensiteit van het grondgebruik	15
3.4 Aantal arbeidskrachten per bedrijf en productieomvang per arbeidskracht	17
3.5 Leeftijd van het bedrijfshoofd en opvolgingssituatie	18
3.6 Opleiding van het bedrijfshoofd	20
3.7 Eigendom-pachtverhouding	21
3.8 Moderniteit van het melksysteem	22
4. AARD EN OMVANG VAN DE WERKEN IN RELATIE TOT ENIGE KENMERKEN VAN DE BEDRIJVEN	24
4.1 Inleiding	24
4.2 Aantal bedrijven en omvang van de investe- ringen per werk	24
4.3 Bedrijfstype	28
4.4 Bedrijfsomvang, bedrijfsoppervlakte en intensiteit van het grondgebruik	29
4.5 Moderniteit melksysteem	32
5. REGIONALE VERSCHILLEN IN DE AARD EN DE OMVANG VAN DE INVESTERINGEN	35
6. SAMENVATTING	41
7. SLOTOPMERKINGEN	48
BIJLAGEN	50
LITERATUUR	68

Woord vooraf

Subsidiëring van particuliere cultuurtechnische werken is een van de beleidsinstrumenten van de overheid ter verbetering van de agrarische inrichting van de landelijke gebieden. Voor de bijdrageregeling 1975 bestond zeer veel belangstelling gezien het totale aantal aanvragen van bijna 38.000. Dit maakte een bezinning op de regeling noodzakelijk. Een van de aspecten hiervan vormde de vraag, welke bedrijven van deze regeling gebruik hebben gemaakt. De Landinrichtingsdienst heeft het LEI verzocht dit te onderzoeken.

Het onderzoek is opgezet en uitgevoerd door de afdeling Structuuronderzoek. De analyse en rapportering zijn verzorgd door de heer B.M. Kamphuis, medewerker van genoemde afdeling.

De Directeur,

A handwritten signature in black ink, appearing to read 'A. Maris', written over a horizontal line.

Den Haag, februari 1980.

(A. Maris)

1. Inleiding

1.1 Probleemstelling

De landbouw in Nederland wordt gekenmerkt door een voortdurend proces van rationalisatie en modernisering, hetgeen onder andere tot uiting komt in een sterke mechanisatie en intensivering van de produktie. Deze ontwikkeling gaat samen met een snelle vermindering van het aantal bedrijven en arbeidskrachten. De belangrijkste drijfveren hierachter vormen de inkomensontwikkeling buiten de landbouw en de technologische vooruitgang, die het enerzijds noodzakelijk, anderzijds ook mogelijk maken om de produktieomvang per man te verhogen. Het structuurbeleid van de Nederlandse overheid is er op gericht knelpunten in dit proces van produktiviteitsverhoging op te heffen. Knelpunten kunnen onder meer gelegen zijn in de cultuurtechnische omstandigheden. Door middel van de "Beschikking bijdragen particuliere cultuurtechnische werken 1975" wenste de overheid een verbetering hiervan te bevorderen. Naast een verhoging van de produktiviteit werd een verbetering van de leef- en werkomstandigheden in de landbouw nagestreefd. Voor deze subsidieregeling, die op 1 januari 1975 van kracht werd, bestond zeer veel belangstelling. Zoveel zelfs, dat het noodzakelijk was, om de regeling om budgettaire redenen reeds per 1 juni 1975 op te schorten, ofschoon deze aanvankelijk een permanent karakter zou hebben. Het totaal aan toegezegde bijdragen bedroeg f 241,4 miljoen. De totale investeringen hiervoor beliepen globaal f 540 miljoen. Dat er sprake is geweest van aanzienlijke investeringen kan onder andere afgelezen worden aan het feit dat in het kader van ruilverkavelingen in de jaren 1970 t/m 1977 per jaar gemiddeld f 191,5 miljoen is geïnvesteerd in ontsluiting, waterbeheersing en kavelinrichting en in het kader van waterschaps- en gemeentewerken f 71,7 miljoen.

Volgens deze beschikking (voor een toelichting hierop zie bijlage 1) kwamen de volgende werken in aanmerking voor een rijksbijdrage in de investeringskosten: erfverharding, toegangswegen tot het bedrijf, bedrijfswegen ter ontsluiting van de grond, drainage, egalisatie, profielverbetering en het graven/verruimen van sloten.

De bijdrage bedroeg 50% van de investeringskosten van de twee eerstgenoemde werken en 33% bij de overige werken. Er werd geen bijdrage verleend indien de totale investeringskosten per bedrijf lager waren dan f 3.000,-. Een belangrijke bepaling was verder nog dat men zijn hoofdberoep diende te hebben in de land- en tuinbouw of exploitant was van een agrarisch loonbedrijf. Voor de pluimveehouderij bestonden enige beperkingen.

Omdat er in de P.C.W.-regeling 1975 slechts enkele criteria waren opgenomen met betrekking tot de aard van het bedrijf kon

bijna iedere land- of tuinbouwer hiervan gebruik maken.

Het doel van deze studie is nu inzicht te verschaffen in de aard van de bedrijven, die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling en in de omvang van de werken en investeringen om zo aanknopingspunten te bieden voor het beleid.

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat géén onderzoek is verricht naar de behoefte aan verbetering van de cultuurtechnische situatie, noch naar het effect van de uitgevoerde werken - aangezien geen gegevens bekend zijn met betrekking tot de situatie vóór en na de uitvoering van de werken - en evenmin naar de thans nog bestaande behoefte aan verbetering van de produktieomstandigheden 1).

Deze studie beperkt zich tot een beschrijving en analyse van de aanvragen voor een bijdrage naar de aard en de omvang van de werken en investeringen enerzijds en enige sociaal-economische kenmerken anderzijds. Getracht zal worden inzicht te verschaffen in

- de kenmerken van de bedrijven, die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975;
- de omvang van de investeringen en daarmee van de rijksbijdragen in relatie tot enige kenmerken van de bedrijven;
- de aard en omvang van de werken in relatie tot enige kenmerken van de bedrijven;
- regionale verschillen in de aard en de omvang van de investeringen.

1.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Bij de schorsing van de P.C.W.-regeling per 1 juni 1975 waren er 37.914 aanvragen voor een bijdrage ingediend. Gezien de probleemstelling is het niet noodzakelijk te beschikken over de gegevens van al deze bedrijven. Daarom is een steekproef getrokken uit de bedrijven, die een aanvraag hebben ingediend. Gekozen is voor een steekproef van 1:15, aangezien het niveau van betrouwbaarheid dan voldoende geacht werd om een antwoord te kunnen geven op de gestelde vragen.

-
- 1) Voor globale informatie over regionale verschillen in de cultuurtechnische situatie in Nederland kan onder andere worden verwezen naar de "landbouwverkenningen" van het Ministerie van Landbouw en de studies in het kader van het opstellen van het structuurschema landinrichting.
 - Stichting voor Bodemkartering: Bodemkundig-hydrologische inventarisatie.
 - Landinrichtingsdienst Utrecht: Inventarisatie van de waterbeheersing.
 - Idem: Inventarisatie van de plattelandswegen.
 - Instituut voor cultuurtechniek en Waterhuishouding: Enkele belangrijke verkavelingskenmerken van Nederland.

De aanvragen zijn ingediend bij de districtsbureaus van de Stichting Uitvoering Landbouwmaatregelen (STULM) en werden vervolgens beoordeeld door de Landinrichtingsdienst, die van elke aanvraag een dossier aanlegde. Van de daar aanwezige dossiers is elk 15e exemplaar in de steekproef opgenomen. Een aantal aanvragen was op het moment van de steekproef (februari 1977) niet op de administratie van de Landinrichtingsdienst aanwezig, omdat deze nog in behandeling waren. Verder waren er 16 bedrijven, die twee aanvragen hadden ingediend, zodat het aantal bedrijven in de steekproef geen 2527 (= 37914 : 15), maar 2505 bedraagt.

Naast gegevens m.b.t. de aanvraag dienden gegevens m.b.t. de bedrijfsstructuur opgenomen te worden. Hiervoor is gebruik gemaakt van de landbouwtelling van het CBS van 1975. Van 65 bedrijven waren geen bedrijfsgegevens bekend. Dit betreft 14 loonwerkbedrijven, 5 handelaren in agrarische produkten, 4 aanvragen, die door een groep bedrijven gezamenlijk waren ingediend en voor de rest voornamelijk bij de metelling 1975 niet (meer) geregistreeerde land- en tuinbouwbedrijven.

Van de resterende 2440 bedrijven zijn naast een aantal administratieve gegevens ongeveer 40 gegevens opgenomen met betrekking tot de aard en de omvang van de aangevraagde werken, de investeringen hierin en de rijksbijdrage en ongeveer 20 gegevens met betrekking tot de bedrijfsstructuur. Deze variabelen zijn weergegeven in bijlage 2.

1.3 Indeling van het rapport

In het volgende hoofdstuk wordt het verloop van de P.C.W.-regeling 1975 beschreven. Ingegaan wordt op het aantal en de omvang van de aanvragen voor een bijdrage, het hoofdberoep van de aanvragers, het aantal toezeggingen voor een bijdrage, de redenen voor afwijzing en het aantal en de omvang van de uitbetaalde bijdragen.

Hoofdstuk 3 gaat in op de kenmerken van de bedrijven die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975 en de omvang van de investeringen en de rijksbijdragen.

In hoofdstuk 4 wordt ingegaan op de aard en de omvang van de werken in relatie tot de bedrijfsstructuur. Naast de omvang van de onderscheiden werken wordt eveneens aandacht besteed aan de investeringskosten per eenheid werk en de wijzigingen, die na overleg met de Landinrichtingsdienst in de aanvragen zijn aangebracht.

Hoofdstuk 5 bevat een beknopte beschrijving van de P.C.W.-regeling naar landbouwgebied.

Een samenvatting en enige slotopmerkingen sluiten het rapport af.

2. Van aanvraag tot uitbetaling

In het kader van de P.C.W.-regeling 1975 zijn 37.914 aanvragen voor een rijksbijdrage in de kosten van particuliere cultuurtechnische werken ingediend. 1) Het totaal bedrag van de aanvragen bedroeg f 285,2 miljoen. Op basis van de steekproef kan berekend worden dat ongeveer 36.900 aanvragen afkomstig waren van geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven, hetgeen inhoudt, dat 23% van de bedrijven in Nederland een aanvraag heeft ingediend. Van de 2440 aanvragen van geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven in de steekproef waren er 2348 (= 96,2%) van bedrijven met een bedrijfs- hoofd, dat volgens de metelling 1975 meer dan de helft van zijn arbeidstijd aan zijn agrarisch bedrijf besteedde, d.w.z. hoofdberoepsbedrijven. Het deelnemingspercentage van deze bedrijven bedroeg 25%. De resterende 92 aanvragen waren afkomstig van de overige geregistreerde bedrijven, waaronder nevenbedrijven en bedrijven met een specifiek karakter (b.v. zonder een zelfstandig bedrijfs- hoofd), zoals K.I.-stations, proefboerderijen en N.V.-'s. De P.C.W.-regeling stond niet open voor nevenbedrijven. Dat toch nog als zodanig geregistreerde bedrijven een aanvraag hebben ingediend én een bijdrage hebben gekregen heeft waarschijnlijk te maken met een andere indeling in beroepsgroepen ten tijde van de aanvraag en van de metelling 1975.

De P.C.W.-regeling was ook gericht op loonwerkbedrijven, maar deze hebben naar verhouding slechts weinig gebruik gemaakt van de regeling. Gezien het feit dat er in de steekproef 14 loonwerkbedrijven zitten, heeft 8% van de 2659 loonwerkbedrijven in Nederland een aanvraag ingediend.

Naast de aanvragen van geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven en loonwerkbedrijven zaten er in de steekproef nog 51 aanvragen van overige bedrijven waaronder niet-geregistreerde land- en tuinbouwbedrijven en handelaren in agrarische producten (zie tabel 2.1).

Bij de aanvraag diende aangegeven te worden welke werken men van plan was uit te voeren en hoe hoog de kosten hiervoor waren. Door de provinciale landinrichtingsdienst werd beoordeeld of de uit te voeren werken in aanmerking kwamen voor de P.C.W.-regeling en of de begroting juist was. In totaal werden 1996 aanvragen niet gevolgd door een toezegging voor een rijksbijdrage, d.w.z. 5% van het totale aantal aanvragen. Dit betrof een totaal subsidiebedrag van f 14,7 miljoen.

1) De gegevens m.b.t. alle aanvragen zijn ontleend aan het jaarverslag 1978 van de Landinrichtingsdienst, zie bijlage 3.

Tabel 2.1 P.C.W.-regeling en beroepsgroep van de aanvragen

Beroepsgroep	Aanvragen		Toezeggingen		Afwijzingen	
	aantal	%	aantal	%	aantal	%
Hoofdberoep landbouw	2348	100	2262	96	86	4
Overig landbouw	92	100	68	74	24	26
Agrarisch loonbedrijf	14	100	13	93	1	7
Overige bedrijven	51	100	38	75	13	25
Totaal	2505	100	2381	95	124	5

Volgens de steekproef werden deze aanvragen deels (15%) door de betreffende bedrijven ingetrokken, deels (85%) om verschillende redenen afgewezen: de aanvrager had geen hoofdberoep in de landbouw (29%); de aanvrager was reeds met de uitvoering van het werk begonnen (21%); het uit te voeren werk viel niet onder de regeling (11%); de omvang van de investeringen was lager dan het minimumbedrag van f 3.000,- (5%). De overige 19% van de afwijzingen was onder meer gebaseerd op het feit, dat de aanvraag te laat was ingediend of onvolledig was of dat de uit te voeren werken niet voldeden aan de gestelde kwaliteitseisen, te duur waren of afbreuk deden aan de waarden van natuur en landschap.

Van de hoofdberoepsbedrijven is 4% van de aanvragen afgewezen, van de loonwerkbedrijven 7% en van de overige bedrijven ongeveer 25%. Uit een vergelijking van de hoofdberoepsbedrijven, die een toezegging hebben ontvangen en de bedrijven, die hiervoor niet in aanmerking zijn gekomen, blijkt dat er slechts geringe verschillen zijn t.a.v. de bedrijfsstructuur. Zo zijn er naar verhouding iets meer aanvragen van de kleinere bedrijven afgewezen dan van de grotere bedrijven. Bijvoorbeeld: van de bedrijven kleiner dan 90 sbe werd 7,6% van de aanvragen niet gehonoreerd en van de grotere bedrijven 3,2%. Bij de bedrijven kleiner dan 5 ha bedroeg dit percentage 6,1 en bij de grotere bedrijven 3,2. Ook naar leeftijd en opleiding van het bedrijfshoofd waren er kleine verschillen: van de bedrijfshoofden ouder dan 55 jaar werd 5,3% van de aanvragen afgewezen en van de jongere bedrijfshoofden 3,2%.

Na een eventuele aanpassing van de aanvraag zijn in totaal 35.926 aanvragen (95%) goedgekeurd. Dikwijls zijn er na overleg tussen de aanvrager en de Landinrichtingsdienst wijzigingen in de aanvraag aangebracht, zowel in de aard en de omvang van de uit te voeren werken als ook in de begroting van de kosten. Dit heeft ertoe geleid, dat de gemiddelde toegezegde rijksbijdrage geen f 7.500,- bedroeg, zoals was aangevraagd, maar f 6.700,-. Het totale bedrag aan toezeggingen was hierdoor f 29,2 miljoen lager dan was aangevraagd - naast de f 14,7 miljoen van de aanvragen, die zijn afgewezen/ingetrokken. Het totale toegezegde bedrag bedroeg f 241,4 miljoen.

In paragraaf 4.2 zal nader worden ingegaan op de verschillen tussen de originele aanvragen en die, waarop de toezeggingen zijn gebaseerd.

Het toegezegde bedrag aan rijksbijdragen is niet geheel uitbetaald. Om uiteenlopende redenen, voornamelijk wegens overschrijding van de gestelde uitvoeringstermijn, heeft ongeveer 8% van de bedrijven met een toezegging geen rijksbijdrage uitgekeerd gekregen.

Het gemiddeld uitbetaalde bedrag was lager dan het gemiddeld toegezegde bedrag, namelijk f 6.350,-, hetgeen onder meer is toe te schrijven aan het feit, dat men minder werk heeft uitgevoerd of op een andere wijze dan waarvoor een bijdrage was toegezegd. In totaal was op 31 december 1978 f 209,2 miljoen uitbetaald.

3. Kenmerken van de bedrijven, die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975

3.1 Inleiding

In dit hoofdstuk zal ingegaan worden op de samenhang tussen het aantal bedrijven met een toezegging, de omvang van de investeringen en de toegezegde bijdragen enerzijds en enige kenmerken van de bedrijven anderzijds. De 65 aanvragen in de steekproef van bedrijven, waarvan geen bedrijfsgegevens bekend zijn, blijven hierbij buiten beschouwing evenals de 92 aanvragen van bedrijven, die in 1975 als nevenbedrijf waren geregistreerd. Er wordt dus uitgegaan van de hoofdberoepsbedrijven die een toezegging voor een rijksbijdrage hebben ontvangen. Dit betreft in totaal 2262 bedrijven, oftewel 90% van het aantal aanvragen, dat in de steekproef was opgenomen. Aan de orde komen de volgende kenmerken van deze bedrijven: het bedrijfstype, de oppervlakte cultuurgrond, de intensiteit van het grondgebruik, de produktieomvang (sbe), het melksysteem, de eigendom-pachtverhouding, het aantal arbeidskrachten, de leeftijd en de opleiding van het bedrijfshoofd en de opvolgingssituatie.

Zoals in tabel 3.1 is aangegeven, zijn er aanzienlijke verschillen in de omvang van de investeringen, die per bedrijf zijn verricht en daarmee ook in de toegezegde rijksbijdragen. Van de bedrijven heeft 12% minder dan f 5.000,- geïnvesteerd en 14% meer dan f 25.000,-. Ten aanzien van de rijksbijdragen heeft 17% van de bedrijven minder dan f 2.500,- toegezegd gekregen en een zelfde percentage meer dan f 10.000,-. Ook deze verschillen in de omvang van de investeringen zullen in verband gebracht worden met de genoemde bedrijfskenmerken.

Tabel 3.1 Hoofdberoepsbedrijven naar omvang van de investeringen en de toegezegde bijdrage per bedrijf

Investering per bedrijf x 1000 gld.	Bedrijven met een toezegging (%)	Bijdrage per bedrijf x 1000 gld.	Bedrijven met een toezegging (%)
tot 5	11,8	tot 2,5	17,2
5 - 10	35,0	2,5 - 5,0	35,0
10 - 15	21,2	5,0 - 7,5	20,3
15 - 20	11,6	7,5 - 10,0	10,6
20 - 25	6,7	10,0 en meer	16,9
25 en meer	13,7		
Totaal	100,0	Totaal	100,0

Tabel 3.2 P.C.W.-regeling en bedrijfstype (hoofdberoepsbedrijven)

Bedrijfstype	Deelnemings- percentage 1)	Investering		Totaal investeringen %	Totaal toezeggingen %		Totaal Nederland	
		per bedrijf glds	per ha 2) glds		bedrijven %	cult.-grond %		
Melkveehouderij	25,2	14.795	227	47,3	47,4	47,9	54,7	
Intensieve veehouderij	23,7	14.879	852	6,1	6,7	6,5	1,9	
Overige veehouderij	23,7	13.634	283	9,0	9,5	10,5	8,3	
Akkerbouw	36,6	17.509	189	16,0	15,1	9,4	22,1	
Glastuinbouw	22,8	12.976	2310	7,1	7,1	9,1	0,8	
Overige tuinbouw	18,3	15.012	480	7,8	7,6	10,5	4,3	
Gecombineerde bedrijven	26,3	16.810	222	6,7	6,6	5,8	7,9	
Totaal	25,1	15.046	263	100,0	100,0	100,0	100,0	

Tabel 3.3 P.C.W.-regeling en bedrijfsomvang (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe/bedrijf	Deelnemings- percentage 1)	Investering		Totaal investeringen %	Totaal toezeggingen %		Totaal Nederland	
		per bedrijf glds	per ha 2) glds		bedrijven %	cult.-grond %		
10 - 120	10,7	10.487	126	15,6	16,4	52,4	32,4	
120 - 180	32,2	12.000	234	24,6	25,2	24,1	27,6	
180 - 240	45,7	16.164	349	23,9	24,0	12,3	18,0	
240 en meer	54,8	21.990	428	35,9	34,4	11,2	22,0	
Totaal	25,1	15.046	263	100,0	100,0	100,0	100,0	

Tabel 3.4 P.C.W.-regeling en bedrijfsgrootte (hoofdberoepsbedrijven)

Ha/bedrijf	Deelnemings- percentage 1)	Investering		Totaal investeringen %	Totaal toezeggingen %		Totaal Nederland	
		per bedrijf glds	per ha 2) glds		bedrijven %	cult.-grond %		
tot 10	14,5	11.883	404	20,4	21,4	44,9	13,3	
10 - 20	24,7	12.700	218	25,7	26,6	31,0	31,0	
20 - 30	35,3	15.122	222	12,7	19,3	14,0	23,2	
30 en meer	59,9	21.344	276	34,2	32,7	10,1	32,5	
Totaal	25,1	15.046	263	100,0	100,0	100,0	100,0	

1) Het aantal bedrijven met een toezegging als percentage van het totale aantal bedrijven in Nederland per klasse.

2) De totale investeringen gedeeld door de totale oppervlakte cultuurgrond in Nederland per klasse.

3.2 Bedrijfstype

Ongeveer een kwart van de hoofdberoepsbedrijven in Nederland heeft deelgenomen aan de P.C.W.-regeling 1975. De belangstelling hiervoor was niet gelijk voor alle bedrijfstypen. Zo bedroeg het deelnemingspercentage van de akkerbouwbedrijven 37%, de veehouderijbedrijven 25% en van de tuinbouwbedrijven 20% (zie tabel 3.2). Omdat op de akkerbouwbedrijven tevens het gemiddeld geïnvesteerd bedrag relatief hoog was, was het aandeel van deze bedrijven in de totale investeringen (en daarmee in de rijksbijdragen) relatief groot. Het aandeel van de veehouderijbedrijven in de totale investeringen kwam globaal overeen met hun aandeel in het totale aantal bedrijven in Nederland. Omdat bijna de helft van de bedrijven in Nederland gericht is op de melkveehouderij volgt hieruit, dat ongeveer de helft van de rijksbijdragen is toegezegd aan dit type bedrijven.

Wanneer echter niet de indeling van de bedrijven, maar van de cultuurgrond als vergelijkingsmaatstaf wordt genomen, dan blijkt dat de akkerbouw- en melkveehouderijbedrijven niet zoveel hebben geïnvesteerd, de intensieve veehouderijbedrijven en de tuinbouwbedrijven daarentegen wel.

Verdeeld over de totale oppervlakte cultuurgrond in Nederland bedroegen de investeringen op de glastuinbouwbedrijven f 2.310,- per ha, op de intensieve veehouderijbedrijven f 852,- en op de akkerbouw- en melkveehouderijbedrijven rond de f 200,- per ha.

3.3 Bedrijfsomvang, bedrijfsoppervlakte en intensiteit van het grondgebruik

De bedrijven met een grote produktieomvang hebben niet alleen vaker een aanvraag ingediend dan de kleine bedrijven, maar gemiddeld ook méér geïnvesteerd, waardoor ze een relatief groot aandeel hadden in het totaal van de toegezegde bijdragen (zie tabel 3.3). Zo was het deelnemingspercentage van de bedrijven met meer dan 240 sbe 55%, van de bedrijven met 180-240 sbe 46% en van de bedrijven kleiner dan 120 sbe slechts 11%. De gemiddelde investering per bedrijf bedroeg bij de eerstgenoemde groep f 22.000,-, bij de tweede groep ruim f 16.000,- en bij de laatstgenoemde groep f 10.500,-. Dit heeft tot gevolg, dat bijna 60% van de rijksbijdragen is toegezegd aan bedrijven met meer dan 180 sbe en 16% aan bedrijven kleiner dan 120 sbe. Opgemerkt kan nog worden, dat het aandeel van de bedrijven met 120-180 sbe in de totale investeringen en de rijksbijdragen ongeveer overeenkwam met hun aandeel in het totale aantal bedrijven in Nederland. Het deelnemingspercentage van deze bedrijven was 32%.

Deze samenhang tussen de omvang van de investeringen en de bedrijfsomvang geldt voor alle bedrijfstypen (zie bijlage 4). Bij de intensieve veehouderijbedrijven en de tuinbouwbedrijven is dit verband echter minder sterk dan bij de overige bedrijfstypen.

Op de grondgebonden bedrijven wordt de produktieomvang bepaald door de oppervlakte cultuurgrond en de intensiteit van het grondgebruik. Nu blijkt, dat de bedrijven vaker gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling en gemiddeld ook meer hebben geïnvesteerd, naarmate ze over meer cultuurgrond beschikten en naarmate de intensiteit van het grondgebruik hoger was (tabel 3.4 en 3.5). Zo is het deelnemingspercentage van de bedrijven tot 10 ha 14,5% en van de bedrijven groter dan 30 ha 60%.

Wel hebben de kleine bedrijven per ha cultuurgrond relatief veel geïnvesteerd, hetgeen in belangrijke mate is toe te schrijven aan de rijksbijdrage, die kon worden verkregen in de investeringen ter verbetering van de ontsluiting. Hierdoor was de P.C.W.-regeling ook interessant voor bedrijven met weinig cultuurgrond. De gemiddelde investering per ha op de bedrijven met minder dan 10 ha bedroeg ruim f 400,- tegen f 263,- op alle hoofdberoepsbedrijven.

Tabel 3.5 P.C.W.-regeling naar intensiteit van het grondgebruik

Sbe per ha	Deelnemings- percentage	Investe- ring per bedrijf glds	Totale investe- ringen %	Nederland	
				bedrij- ven %	cultuur- grond %
Melkveehouderij					
tot 5	13,8	13.959	14	27	27
5 - 6	22,5	14.518	22	25	26
6 - 7	30,6	14.659	25	21	22
7 en meer	<u>34,8</u>	<u>15.369</u>	<u>39</u>	<u>27</u>	<u>25</u>
Totaal	<u>25,2</u>	<u>14.795</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>
Akkerbouw					
tot 4	29,6	15.330	22	31	32
4 - 5	36,6	16.234	40	40	40
5 en meer	<u>44,1</u>	<u>18.951</u>	<u>38</u>	<u>29</u>	<u>28</u>
Totaal	<u>36,6</u>	<u>17.509</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>
Glastuinbouw					
tot 200	18,3	9.504	19	31	40
200 - 300	19,9	13.156	17	20	17
300 - 400	25,8	14.212	38	30	28
400 en meer	<u>27,1</u>	<u>14.812</u>	<u>26</u>	<u>19</u>	<u>15</u>
Totaal	<u>22,8</u>	<u>12.976</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>
Overige tuinbouw					
tot 20	23,9	17.213	39	26	38
20 - 30	16,7	11.315	17	25	29
30 - 40	9,9	15.100	6	10	9
40 - 50	22,8	14.808	14	11	8
50 en meer	<u>15,7</u>	<u>15.490</u>	<u>24</u>	<u>28</u>	<u>16</u>
Totaal	<u>18,3</u>	<u>15.012</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

Naast de bedrijfsoppervlakte is ook de intensiteit van het grondgebruik van invloed geweest op de deelname aan de P.C.W.-regeling. Naarmate het aantal sbe per ha hoger was heeft men vaker gebruik gemaakt van de regeling en ook meer geïnvesteerd (zie tabel 3.5). Zoals uit de bijlagen 5 t/m 8 blijkt, geldt dit voor de kleine bedrijven in sterkere mate dan voor de grote bedrijven. Alleen bij de overige tuinbouwbedrijven is het beeld minder duidelijk, hetgeen is toe te schrijven aan de grote variatie in bedrijfstakken bij dit type.

Aangezien de rijksbijdrage een vast percentage bedroeg van de totale investeringen - alhoewel niet gelijk voor de verschillende werken - geeft de verdeling van de toegezegde bijdragen eenzelfde beeld te zien als die van de investeringen, d.w.z. naarmate de bedrijven groter waren, naar omvang of oppervlakte, hebben ze vaker en meer subsidie gekregen.

3.4 Aantal arbeidskrachten per bedrijf en productieomvang per arbeidskracht 1)

Gezien de in het voorgaande beschreven samenhang tussen de bedrijfsomvang en de deelname aan de P.C.W.-regeling is het niet verwonderlijk, dat de bedrijven met meer dan één arbeidskracht vaker gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling dan de bedrijven met één arbeidskracht. De bedrijven met meer dan één arbeidskracht zijn immers in het algemeen ook grote bedrijven. Deze bedrijven hebben niet alleen vaker gebruik gemaakt van de regeling, maar gemiddeld ook meer geïnvesteerd dan de overige bedrijven (zie tabel 3.6).

Tabel 3.6 P.C.W.-regeling en aantal arbeidskrachten per bedrijf (hoofdberoepsbedrijven) x)

Arbeidskrachten per bedrijf	Deelnemingspercentage	Investering per bedrijf (glds)	Totale investeringen %	Nederland bedrijven %
één	21,2	13.418	52	71
twee	33,5	15.083	31	23
drie en meer	45,6	23.185	17	6
Totaal	25,5	15.005	100	100

x) Excl. de bedrijven, waar op het moment van de registratie géén vaste mannelijke arbeidskrachten aanwezig waren.

1) Deze paragraaf heeft uitsluitend betrekking op de vaste mannelijke arbeidskrachten, die regelmatig meer dan 15 uur per week werkzaam zijn op het bedrijf.

Bij de bedrijven met drie of meer arbeidskrachten bedroeg de gemiddelde investering f 23.200,- tegen f 13.400,- op de bedrijven met één arbeidskracht. Zodoende bedroeg het aandeel van deze bedrijven in de totale investeringen 17%, terwijl op 6% van de bedrijven in Nederland 3 of meer arbeidskrachten aanwezig waren.

Wanneer rekening wordt gehouden met de verschillen in bedrijfsomvang dan blijkt echter, dat de bij de bedrijven met 120-240 sbe juist de eenmansbedrijven meer gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling dan de bedrijven met meer dan één arbeidskracht (zie bijlage 9).

Er is in het algemeen dan ook vaker gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling en ook meer geïnvesteerd naarmate de productieomvang per arbeidskracht groter was. Zo bedroeg het deelnemingspercentage van de bedrijven met minder dan 90 sbe per man 13% tegen 48% op de bedrijven met meer dan 150 sbe. De gemiddelde investeringen per bedrijf waren respectievelijk f 11.450,- en f 17.800,- (zie tabel 3.7).

Zodoende is 42% van de investeringen verricht op bedrijven met meer dan 150 sbe per man en 18% op bedrijven met minder dan 90 sbe, terwijl de eerstgenoemde groep 19% uitmaakte van alle bedrijven in Nederland en de laatstgenoemde groep 48%.

Tabel 3.7 P.C.W.-regeling en productieomvang per arbeidskracht (hoofdberoepsbedrijven) 1)

Sbe per man	Deelnemings- percentage	Investering per bedrijf (glds)	Totale investeringen %	Nederland bedrijven %
tot 90	12,6	11.450	18	48
90 - 120	27,1	14.406	20	20
120 - 150	37,4	14.903	20	13
150 en meer	48,0	17.794	42	19
Totaal	25,5	15.005	100	100

1) Zie noot tabel 3.6.

3.5 Leeftijd van het bedrijfshoofd en opvolgingssituatie

De jonge boeren hebben in het algemeen vaker gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling en gemiddeld ook meer geïnvesteerd dan de oudere boeren. Vandaar, dat, bijvoorbeeld, 39% van de investeringen is verricht door bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar, terwijl hun landelijke percentage 26 bedroeg (zie tabel 3.8).

Vooral de bedrijfshoofden van 60 jaar en ouder hebben weinig geïnvesteerd. Uit de gegevens in bijlage 10 komt naar voren dat

dit vooral de bedrijfshoofden betreft met een relatief klein bedrijf. Het deelnemingspercentage van de bedrijfshoofden in deze leeftijdscategorie bedroeg namelijk slechts 5,5% op bedrijven met minder dan 120 sbe, maar 57,5% op bedrijven met meer dan 240 sbe.

Bij de bedrijven met meer dan 240 sbe blijken de oudere boeren zelfs iets meer deelgenomen te hebben aan de regeling dan de jonge boeren. Bij de bedrijven tussen de 180 en 240 sbe liggen de deelnemingspercentages per leeftijdsklasse op ongeveer hetzelfde niveau (42%) met uitzondering van de groep van 30 tot 40 jaar met een deelnemingspercentage van 55%. Alleen bij de bedrijven kleiner dan 180 sbe (d.w.z. 3/4 van de bedrijven in Nederland) blijken de jongere boeren vaker gebruik te hebben gemaakt van de regeling dan de oudere boeren.

Tabel 3.8 P.C.W.-regeling en leeftijd bedrijfshoofd (hoofdberoepsbedrijven)

Leeftijd bedrijfshoofd	Deelnemings- percentage	Investing per bedrijf (glds)	Totale investerings %	Nederland bedrijven %
tot 30	32,5	17.930	10	7
30 - 40	36,3	15.499	29	19
40 - 50	26,7	14.216	28	28
50 - 60	21,5	14.701	23	27
60 en ouder	14,3	14.545	10	19
Totaal	25,1	15.046	100	100

Indien op de bedrijven met een ouder bedrijfshoofd een zoon meewerkte, is in het algemeen vaker gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling dan wanneer dit niet het geval was (zie tabel 3.9).

Tabel 3.9 P.C.W.-regeling en opvolging (hoofdberoepsbedrijven)

Bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar	Deelnemingspercentage van bedrijven met een produktieomvang van ... sbe				
	10-120	120-180	180-240	240 e.m.	totaal
- met meewerkende zoon(s)	11,5	25,8	48,9	58,2	30,0
- zonder meewer- kende zoon(s)	7,3	27,4	35,6	53,5	14,6
Totaal	7,9	26,7	42,3	55,8	18,5

Vooral bij de bedrijven tussen de 180 en 240 sbe verschillen de deelnemingspercentages nogal, namelijk 49% bij de bedrijven met een meewerkende zoon en 36% bij de bedrijven zonder meewerkende zoon. Mede daardoor bedroeg het deelnemingspercentage van de bedrijfshoofden ouder dan 50 jaar met een meewerkende zoon het dubbele van die zonder meewerkende zoons (30% resp. 15%).

Samenvattend kan gesteld worden, dat jonge boeren en oudere boeren met een meewerkende zoon in het algemeen meer gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling dan de oudere boeren zonder een meewerkende zoon op het bedrijf.

3.6 Opleiding van het bedrijfshoofd

In verhouding tot de landelijke verdeling hebben de boeren met een middelbare of hogere agrarische opleiding vaker gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling en gemiddeld ook meer geïnvesteerd dan de bedrijfshoofden met alleen lagere of géén agrarische opleiding. Vooral de bedrijfshoofden zonder agrarische opleiding hebben relatief weinig geïnvesteerd. Hun deelnemingspercentage bedroeg 12% tegen 25% bij de bedrijfshoofden met een lagere agrarische opleiding en 44% bij de bedrijfshoofden met een middelbare of hogere agrarische opleiding (zie tabel 3.10). Mede wegens de lage gemiddelde investering per bedrijf bedroeg het aandeel van deze bedrijven in de totale investeringen 11%, terwijl ze ruim 25% uitmaken van alle bedrijven in Nederland.

Tabel 3.10 P.C.W.-regeling en opleiding bedrijfshoofd (hoofdberoepsbedrijven)

Agrarische opleiding bedrijfshoofd	Deelnemingspercentage	Investering per bedrijf (glds)	Totale investeringen %	Nederland bedrijven %
middelbaar/ hoger	44,5	17.625	34,2	16,5
lager	25,3	14.203	55,1	58,0
geen	12,2	12.929	10,7	25,5
totaal	25,1	15.046	100,0	100,0

Hierbij dient opgemerkt te worden, dat er een samenhang is tussen de opleiding van het bedrijfshoofd en zijn leeftijd. De jongere boeren hebben in het algemeen meer opleiding genoten dan de ouderen. Bijvoorbeeld: 26% van de bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar heeft minimaal een middelbare opleiding gehad; van de boeren tussen 40 en 60 jaar is dit 15% en van de oudere boeren 7,5%.

Uit bijlage 11 blijkt evenwel dat in alle leeftijdscategorieën meer gebruik is gemaakt van de P.C.W.-regeling door boeren met een

middelbare of hogere opleiding dan door boeren met een lagere of geen agrarische opleiding. Wel hebben de jongere boeren, uitgaande van eenzelfde opleidingsniveau, meer deelgenomen aan de P.C.W.-regeling dan de oudere. Zo was het deelnemingspercentage van de bedrijfshoofden jonger dan 40 jaar met een lagere agrarische opleiding het dubbele van dat van de bedrijfshoofden ouder dan 60 jaar en met dezelfde opleiding. Ten aanzien van opleiding en bedrijfsomvang is eenzelfde samenhang te constateren (zie bijlage 12). Binnen alle sbe-klassen is meer gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling, naarmate het bedrijfshoofd een hogere agrarische opleiding had genoten, maar uitgaande van een bepaald opleidingsniveau is veel meer gebruik gemaakt van de regeling door de grotere bedrijven dan door de kleinere. Zo was het deelnemingspercentage van de bedrijfshoofden met een middelbare of hogere agrarische opleiding en een bedrijf groter dan 240 sbe 72%. Bij de bedrijfshoofden zonder een agrarische opleiding in dezelfde sbe-klasse was dit 36% en bij de bedrijfshoofden met eenzelfde opleiding maar met een bedrijf kleiner dan 120 sbe was dit slechts 19%.

Geconcludeerd kan worden, dat naast de bedrijfsomvang en de leeftijd van het bedrijfshoofd ook het opleidingsniveau van invloed is geweest op de deelname aan de P.C.W.-regeling.

3.7 Eigendom-pachtverhouding

Zowel naar het deelnemingspercentage als naar de gemiddelde investeringen per bedrijf zijn er slechts geringe verschillen tussen de bedrijven met relatief veel cultuurgrond in eigendom en de bedrijven met relatief weinig eigen grond. Het laagste deelnemingspercentage (21%) alsook de laagste investeringen per bedrijf (f 13.300,-) hadden de bedrijven met 20-40% van de grond in eigendom. Het hoogste deelnemingspercentage (29%) hadden de bedrijven met 60-80% eigen grond, maar de hoogste gemiddelde investeringen per bedrijf (f 16.500,-) hadden de bedrijven met minder dan 20% eigen grond (zie tabel 3.11).

Tabel 3.11 P.C.W.-regeling en eigendom-pachtverhouding

Percentage cultuurgrond in eigendom	Deelnemingspercentage	Investering per bedrijf (glds)	Totale investeringen %	Nederland bedrijven %
0 - 20	23,9	16.480	27	26
20 - 40	21,2	13.297	5	7
40 - 60	25,6	16.149	9	8
60 - 80	28,8	15.347	12	10
80 - 100	<u>25,5</u>	<u>14.278</u>	<u>47</u>	<u>49</u>
Totaal	25,1	15.046	100	100

Uit de gegevens komt echter wel de tendens naar voren, dat de bedrijven met meer eigen grond ook meer gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling. Bij een indeling van de bedrijven in ha-klasse, zoals in bijlage 13 is weergegeven, komt dit nog duidelijker naar voren. Hieruit blijkt verder dat de bedrijfsoppervlakte van grotere invloed is geweest dan de eigendom-pachtverhouding. Zo was bij de bedrijven met 60-80% eigen grond het deelnemingspercentage van de bedrijven kleiner dan 10 ha 15% en van de bedrijven groter dan 30 ha 75%.

3.8 Moderniteit van het melksysteem

De bedrijfsomvang op de melkveehouderijbedrijven hangt onder andere samen met het aanwezige melksysteem.

Ofschoon ook modernisering van grupstallen, o.a. door het gebruik van melkleiding en diepkoeltank, de mogelijkheid biedt om een groot aantal melkkoeien per man te houden, zijn de mogelijkheden ten aanzien hiervan beperkter dan bij ligboxenstallen met een doorloopmelkstal. Het is daarom ook niet verwonderlijk, dat het merendeel van de grote melkveehouderijbedrijven beschikt over een ligboxenstal.

De geconstateerde samenhang tussen de bedrijfsomvang en de omvang van de investeringen in particuliere cultuurtechnische werken houdt diensengevolge in, dat de bedrijven met een ligboxenstal relatief veel gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975 (zie tabel 3.12). Hun deelnemingspercentage bedroeg 61%. Van de grupstalbedrijven met een diepkoeltank was dit 43% en zonder diepkoeltank 16%. Verder waren ook de gemiddelde investeringen op de bedrijven met een ligboxenstal hoger dan op de andere bedrijven, zodat deze bedrijven ongeveer 40% van de totale investeringen op melkveehouderijbedrijven voor hun rekening namen, terwijl ze 13% uitmaken van alle melkveebedrijven in Nederland.

Tabel 3.12 P.C.W.-regeling en melksysteem op melkveehouderijbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Melksysteem	Deelnemings- percentage	Investe- ring per bedrijf glds	Totale investe- ringen %	Nederland	
				bedrij- ven %	cultuur- grond %
ligboxenstal	61,0	19.233	40	13	20
grupstal					
- met diepkoel- tank	43,2	12.870	19	13	16
- zonder diep- koeltank	<u>16,1</u>	<u>12.814</u>	<u>41</u>	<u>74</u>	<u>64</u>
Totaal		<u>14.795</u>	<u>100</u>	<u>100</u>	<u>100</u>

In bijlage 14 is tevens gekeken naar de bedrijfsomvang. Blijkens deze gegevens hebben de bedrijven met een ligboxenstal in elk van de onderscheiden bedrijfsomvangklasse meer geïnvesteerd dan de overige melkveebedrijven. Waarschijnlijk hangt dat onder meer samen met het belang dat deze bedrijven hebben bij een goede ontsluiting. Hierop zal in paragraaf 4.5 nader worden ingegaan. Verder speelt ook de leeftijd van het bedrijfshoofd een rol. Zoals in paragraaf 3.5 naar voren is gekomen hebben de jonge boeren namelijk meer geïnvesteerd dan de oudere boeren en veel van de bedrijven met een ligboxenstal behoren aan jonge boeren. Ook de vee-dichtheid is in het algemeen op bedrijven met een ligboxenstal hoger dan op de andere bedrijven en zoals in het voorgaande is geconstateerd hebben juist deze bedrijven relatief veel geïnvesteerd.

Al deze factoren te zamen hebben ertoe geleid dat de melkveebedrijven met een ligboxenstal een relatief groot aandeel hebben gehad in de totale investeringen en daarmee tevens in de rijksbijdragen. Daarnaast hebben ook de moderne grupstalbedrijven met een diepkoeltank naar verhouding tot hun aantal relatief veel gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling. Het verschil tussen het landelijke percentage van de bedrijven en het percentage van de investeringen op deze bedrijven is evenwel minder groot dan bij de bedrijven met een ligboxenstal.

Al met al hebben dus de grupstalbedrijven zonder diepkoeltank in verhouding tot hun aantal slechts weinig gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling. Deze bedrijven omvatten 64% van de melkveebedrijven in Nederland, terwijl hun aandeel in de totale investeringen 41% bedroeg.

4. Aard en omvang van de werken in relatie tot enige kenmerken van de bedrijven

4.1 Inleiding

In dit hoofdstuk wordt nader ingegaan op de aard van de werken, die in het kader van de P.C.W.-regeling-1975 zijn uitgevoerd. Ten aanzien hiervan is een onderscheid gemaakt in acht categorieën, te weten: erfverharding, toegangswegen tot het bedrijf, bedrijfswegen ter ontsluiting van de grond, drainage, egalisatie, profielverbetering, het graven/vernieuwen van sloten en diversen.

Allereerst zal aangegeven worden in welke mate er belangstelling is geweest voor de onderscheiden werken. Tevens komt de omvang van de investeringen per werk aan de orde. Vervolgens zal nagegaan worden in hoeverre er een samenhang is tussen de aard en de omvang van de werken en enige kenmerken van de bedrijven.

4.2 Aantal bedrijven en omvang van de investeringen per bedrijf

In het kader van de P.C.W.-regeling-1975 bestond de meeste belangstelling voor een bijdrage in de kosten van erfverharding (zie tabel 4.1).

Tabel 4.1 Bedrijven, investeringen en rijksbijdrage naar soort werk (alle bedrijven)

	Bedr. met een toe- zegging	Investe- ring per werk (glds)	Totale inves- tering	Subsi- dieper- centage	Totaal toegezegde bijdrage
	%		%		%
Erfverharding	73	10.635	51	50	58
Toegangsweg	25	9.234	15	50	17
Bedrijfsweg	23	11.030	17	33	12
Sloten	5	3.022	1	33	1
Drainage	13	8.246	7	33	5
Egalisatie	4	4.891	2	33	1
Profielverbetering	4	4.989	1	33	1
Diversen	9	10.529	6	33/50	5
Totaal 1)			100		100

- 1) Wegens combinatie van werken per bedrijf is het totale aantal bedrijven met een toezegging kleiner dan de som van de aantallen bedrijven per werk.

Hiervoor heeft ongeveer 73% van de bedrijven in de steekproef een toezegging ontvangen. Deze grote belangstelling zal deels het gevolg zijn van het relatief hoge subsidiepercentage van 50%, maar deels ook zijn voortgekomen uit de toenemende noodzaak van een goede ontsluiting van het bedrijf. Tengevolge van de modernisering en intensivering in de land- en tuinbouw hebben nu immers veel werkzaamheden plaats in en rondom de bedrijfsgebouwen en dikwijls met zware machines. Verder heeft ook de aan- en afvoer van producten in het algemeen plaats met zware transportmiddelen, zoals bulk- en tankauto. Verder zal dikwijls ook de verbetering van de leefomstandigheden op de boerderij een belangrijk motief zijn geweest voor deze investeringen.

Ongeveer een kwart van de bedrijven kreeg een toezegging voor een bijdrage in de kosten van de verbetering van de toegangsweg tot het bedrijf. Voor bedrijfswegen bedroeg dit 23% en voor verbetering van de drainage 13%. Voor de overige werken werden weinig aanvragen ingediend.

Zoals uit het voorgaande volgt, hebben veel bedrijven een aanvraag ingediend voor meer dan één soort werk. Met uitzondering van werken ter verbetering van de drainage en het bodemprofiel werd meer dan de helft van de werken uitgevoerd op bedrijven waar ook erfverharding plaatshad (zie tabel 4.2). Voor toegangswegen en bedrijfswegen betrof dit rond de 70% van de werken. Ook het graven/verruimen van sloten en egalisatiewerkzaamheden werden meestal - voor rond de 90% van de werken - in combinatie met andere werken uitgevoerd, vooral met drainage en met elkaar. Een belangrijk deel van de werken ter verbetering van de drainage en het bodemprofiel werd niet samen met andere werken uitgevoerd.

Tabel 4.2 Combinaties van cultuurtechnisch werken (alle bedrijven)

Bedrijven met een toezegging voor:	Waarvan samen met (%) 1)								
	erfverharding	toegangsweg	bedrijfsweg	sloten	drainage	egalisatie	profielverb.	diversen	di-vertaal
erfverhard.	52	25	21	4	5	3	1	6	100
toegangsweg	74	19	22	4	5	3	1	7	100
bedrijfsweg	67	23	22	6	6	5	2	9	100
sloten	50	21	25	6	37	33	20	8	100
drainage	27	9	11	15	49	14	7	7	100
egalisatie	48	19	25	37	40	11	15	8	100
profielverb.	26	6	12	29	22	19	40	3	100
diversen	52	21	25	5	10	4	1	30	100

1) Op de diagonaal staan de percentages van de werken, die niet in combinatie met andere werken zijn uitgevoerd.

Zowel naar de omvang van de werken als naar de kosten per eenheid (glds per m²/are) kwamen er grote verschillen voor tussen de bedrijven. Bijvoorbeeld: ongeveer 18% van de toezeggingen voor een bijdrage in de kosten van erfverharding had betrekking op werken kleiner dan 200 m²; 52% op werken tussen de 200 en 500 m² en 30% groter dan 500 m². Ongeveer 7% van de erfverhardingen was groter dan 1000 m² (zie bijlage 15).

Uiteraard zijn de meeste werken verricht tegen een kostprijs, die dicht bij het gemiddelde ligt. Bij erfverharding is 95% van de werken uitgevoerd voor een kostprijs tussen 0,5 en 1,5 maal het gemiddelde. Bij toegangswegen was dit 79% en bij bedrijfswegen 76%. Bij de grondverbeteringswerkzaamheden is de variatie in kostprijs groter, met uitzondering van profielverbetering, waarvan ook 79% van de werken tussen 0,5 en 1,5 maal de gemiddelde prijs heeft gekost. Bij drainage en egalisatie is 39% respectievelijk 36% van de werken uitgevoerd voor een kostprijs lager dan de helft van de gemiddelde prijs (zie bijlage 16).

Hierbij kan opgemerkt worden, dat de begrotingen van de kosten van de uit te voeren werken door de Landinrichtingsdienst zijn beoordeeld aan de hand van normbedragen voor de verschillende onderdelen van de werken. De verschillen in kostprijs worden daarom waarschijnlijk veroorzaakt door verschillen in de kwaliteit van de werken en de uitvoering hiervan door de aanvrager zelf of door derden en door verschillen in de cultuurtechnische situatie. Dit laatste blijkt onder meer uit het feit, dat de gemiddelde kostprijs van de werken ter verbetering van de ontsluiting in de zandgebieden in het algemeen lager waren dan in de klei- en veengebieden. Voor een overzicht van de gemiddelde kostprijs per werk per regio zie bijlage 17.

Als gevolg van de verschillen in de grootte van het werk en de kostprijs varieerde ook de investering per bedrijf sterk. Op ongeveer een derde van de bedrijven bedroegen de investeringen in erfverharding of bedrijfswegen meer dan f 10.000,- (zie tabel 4.3). Voor toegangswegen en drainage lag dit iets lager, terwijl 10% van de investeringen in egalisatie en profielverbetering hoger was dan f 10.000,-. Voor slootwerkzaamheden bedroeg dit 2%. Twee derde van de investeringen hierin waren lager dan f 2.500,-. Niet alleen zijn dus weinig aanvragen ingediend voor een bijdrage in de kosten van egalisatie, profielverbetering en het graven/verruimen van sloten, maar ook de gemiddelde investering per werk is gering geweest (zie tabel 4.1). De gemiddelde investering in slootwerkzaamheden bedroeg slechts f 3.000,- en voor egalisatie en profielverbetering nog geen f 5.000,-. Voor drainage was dit echter ruim f 8.000,-, voor toegangswegen ruim f 9.000,-, voor erfverharding f 10.600,- en voor bedrijfswegen f 11.000,-.

Tabel 4.3 Verdeling van de bedrijven naar de omvang van de investeringen per werk (alle bedrijven)

	Bedrijven met een investering per werk van x f 1.000,- (%)					
	tot 2,5	2,5- 5,0	5,0- 7,5	7,5- 10,0	10,0 e.m.	to- taal
Erfverharding	4	19	22	17	38	100
Toegangsweg	15	29	18	11	27	100
Bedrijfsweg	18	19	19	10	33	100
Sloten	66	19	9	4	2	100
Drainage	8	29	24	16	23	100
Egalisatie	31	30	20	9	10	100
Profielverbetering	33	34	14	9	10	100
Diversen	18	14	12	16	40	100

Van de totale investeringen werd volgens de steekproef ruim 51% besteed aan erfverharding, 15% aan toegangswegen, 17% aan bedrijfswegen en de resterende 17% aan de overige werken (zie tabel 4.1). Aangezien het subsidiepercentage voor erfverharding en toegangswegen 50% bedroeg en voor de overige werken (meestal) 33%, is het aandeel van de eerstgenoemde werken in het totaal van de toegezegde bijdragen nog iets hoger, namelijk 58% voor erfverharding, 17% voor toegangswegen, 12% voor bedrijfswegen en 13% voor de overige werken (zie ook bijlage 3).

Tot slot van deze paragraaf nog enige opmerkingen over de wijzigingen, die in de aanvraag zijn aangebracht na overleg tussen de aanvrager en de Landinrichtingsdienst. Deze wijzigingen betroffen zowel de aard en de omvang van de uit te voeren werken als ook de begroting van de kosten. Een belangrijk deel hiervan is toe te schrijven aan het feit, dat de onderscheiden werken waarvoor subsidie kon worden verkregen, in de toelichting bij de beschikking (bijlage 1) niet duidelijk waren omschreven. Dikwijls kwam het voor, dat een rijksbijdrage werd aangevraagd voor erfverharding of een toegangsweg, terwijl volgens de landinrichtingsdienst sprake was van een bedrijfsweg. Voor de twee eerstgenoemde werken bedroeg het subsidiepercentage 50% en voor bedrijfswegen 33%. Mede als gevolg hiervan is de totale lengte van de toegangswegen en de totale oppervlakte van de erfverhardingen waarvoor een bijdrage is toegekend kleiner dan de omvang van de aangevraagde werken, terwijl dit voor bedrijfswegen juist omgekeerd is. (Zie bijlage 3 met gegevens van de Landinrichtingsdienst.) Het totale toegezegde bedrag voor erfverhardingen en toegangswegen is daarom ook lager dan het aangevraagde bedrag.

Tabel 4.4 Aard en omvang van de investeringen volgens aanvraag en toezegging (alle bedrijven)

	Aantal bedrijven		Omvang werk per bedrijf		Invest. per eenheid werk		Investering per bedrijf	
	aan- vraag	toe- zeg- ging	aan- vraag	toezeg- ging	aan- vraag	toezeg- ging	aan- vraag	toezeg- ging
					f	f	f	f
Erfverhard.	1879	1736	481m2	439m2	26,28	24,20	12632	10635
Toegangsweg	649	588	150m	138m	73,66	66,75	11085	9234
Bedrijfsweg	440	551	197m	181m	68,83	60,87	13555	11030
Sloten	141	124	557m	601m	6,57	5,03	3660	3022
Drainage	330	310	3426m	3539m	2,52	2,33	8643	8246
Egalisatie	129	106	322are	348are	16,70	14,05	5379	4891
Profielverb.	89	86	526are	511are	10,01	9,76	5261	4989
Diversen	203	208					8793	10529

Ook uit de gegevens van de steekproef komt dit effect naar voren. Zoals uit tabel 4.4 blijkt, is het aantal toezeggingen voor een bijdrage in de investeringskosten voor bedrijfswegen namelijk hoger dan het aantal aanvragen hiervoor, terwijl bij de overige werken sprake is van een geringer aantal toezeggingen dan aanvragen. Verder blijkt uit deze tabel, dat de gemiddelde omvang van de werken ter verbetering van de ontsluiting, waarvoor een bijdrage is toegezegd ongeveer 8-9% kleiner is dan de gemiddelde omvang van de aanvragen. Tevens zijn de investeringskosten per eenheid werk bij de toezeggingen rond de 10% lager dan bij de aanvragen met als gevolg, dat de gemiddelde investeringskosten voor ontsluiting bij de toezeggingen 16-19% lager zijn dan bij de aanvragen.

Bij de overige werken - met uitzondering van profielverbetering - is na overleg met de Landinrichtingsdienst meer werk uitgevoerd, maar wel tegen een lager bedrag.

Het uiteindelijke effect van deze wijzigingen is geweest, dat ongeveer de helft van de aanvragen voor een rijksbijdrage is verlaagd. Bij 17,5% van de aanvragen bedroeg deze verlaging meer dan 20%.

4.3 Bedrijfstype

Aangezien de investeringen in erfverharding en toegangswegen gericht zijn op verbetering van de ontsluiting van het bedrijf ligt het voor de hand de investeringen in deze werken te vergelijken mer de verdeling van het totale aantal bedrijven in Nederland. De overige werken (bedrijfswegen, drainage, egalisatie, profielverbetering en graven/verruimen van sloten) zijn gericht op de cultuurgrond. Vandaar, dat de verdeling van de investeringen in

deze werken kunnen worden vergeleken met de verdeling van de totale oppervlakte cultuurgrond in Nederland (zie tabel 4.5 en 4.6).

Uit de verdeling van de totale investeringen over de onderscheiden werken blijkt, dat bij alle bedrijfstypen, het meeste geld is besteed aan erfverharding. Dit varieerde van 41% van de totale investeringen in de glastuinbouw tot 71% bij de intensieve veehouderijbedrijven. Daarnaast werd bij de meeste bedrijfstypen relatief veel geïnvesteerd in toegangswegen en bedrijfswegen.

Op de melkveehouderijbedrijven stemmen de investeringen ter verbetering van de ontsluiting globaal overeen met het aantal bedrijven, maar hun aandeel in de investeringen in grondverbeteringswerkzaamheden is slechts gering geweest, met uitzondering van egalisatie.

Ook de intensieve veehouderijbedrijven en de overige veehouderijbedrijven hebben naar verhouding veel gedaan aan de verbetering van de ontsluiting, met name erfverharding.

In de akkerbouw is in verhouding tot de andere bedrijfstakken veel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om met een rijksbijdrage de produktiviteit van de cultuurgrond te verhogen door profielverbetering, drainage en het graven/verruimen van sloten. Daarnaast hebben deze bedrijven veel aandacht besteed aan erfverharding.

Ook de tuinbouwbedrijven hebben een belangrijk deel van de totale investeringen in grondverbeteringswerkzaamheden, in het bijzonder drainage, voor hun rekening genomen. Verder hebben deze bedrijven veel geïnvesteerd in de aanleg/verharding van bedrijfswegen.

De gecombineerde bedrijven, die voornamelijk gericht zijn op grondgebonden produktietakken, hebben naast erfverharding eveneens veel geïnvesteerd in grondverbeteringswerkzaamheden.

Samenvattend kan gesteld worden, dat bij alle bedrijfstypen, waarschijnlijk mede wegens het hoge subsidiepercentage van 50%, het meest in geïnvesteerd in erfverharding en toegangswegen tot het bedrijf. Daarnaast hebben de grondgebonden bedrijven veel geïnvesteerd in bedrijfswegen. De akkerbouw-, tuinbouw- en gecombineerde bedrijven hebben verder veel aandacht besteed aan verbetering van de drainage.

4.4 Bedrijfsomvang, bedrijfsoppervlakte en intensiteit van het grondgebruik

In paragraaf 3.2 is naar voren gekomen, dat de bedrijven meer hebben geïnvesteerd naarmate ze een grotere omvang (sbe) hadden. Uit de verdeling van de investeringen naar soort werk in tabel 4.7 blijkt, dat dit voor bedrijfswegen, sloten, drainage, egalisatie en diversen sterker geldt dan voor erfverharding en toegangswegen. Van de investeringen in de eerstgenoemde werken is rond de 50% verricht op bedrijven met meer dan 240 sbe. Voor de overige werken (erfverharding, toegangswegen en profielverbetering) bedroeg dit 24-30%.

Tabel 4.7 Investerings in particuliere cultuurtechnische werken naar bedrijfsomvang (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe/bedrijf	Totale invest. %	Verdeling totale investeringen per werk (%)				P.C.W.-bedrijven		Nederland				
		erfver-harding	toegangs-weg	slo-ten	drai-nage	egalie-satie	profiel-verbetering	diver-sen	bedr. %	cult.gr. %		
10 - 120	15	18	21	7	12	14	17	27	6	22	53	32
120 - 180	25	28	26	19	14	20	19	27	20	31	24	28
180 - 240	24	24	26	27	20	18	16	22	22	22	12	18
240 en meer	36	30	27	47	54	48	48	24	52	25	11	22
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 4.8 Investerings in particuliere cultuurtechnische werken naar bedrijfsomvang (hoofdberoepsbedrijven)

Ha/bedrijf	Totale invest. %	Verdeling totale investeringen per werk (%)				P.C.W.-bedrijven		Nederland				
		erfver-harding	toegangs-weg	slo-ten	drai-nage	egalie-satie	profiel-verbetering	diver-sen	bedr. %	cult.gr. %		
tot 10	20	23	28	13	6	23	11	13	5	26	45	13
10 - 20	26	30	28	18	17	14	26	21	26	30	31	31
20 - 30	20	19	15	28	15	14	21	22	16	20	14	23
30 en meer	34	28	29	41	62	49	42	44	53	24	10	33
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabel 4.9 Investerings in particuliere cultuurtechnische werken op melkveehouderijbedrijven naar moderniteit van het melksysteem (hoofdberoepsbedrijven)

Melksysteem	Totale invest. %	Verdeling totale investeringen per werk (%)				P.C.W.-bedrijven		Nederland				
		erfver-harding	toegangs-weg	slo-ten	drai-nage	egalie-satie	profiel-verbetering	diver-sen	bedr. %	cult.gr. %		
ligboxenstal	40	35	24	55	42	38	45	20	63	31	13	20
grupstal	19	20	13	23	24	16	22	12	13	21	12	16
- met diepkoeltank	41	45	63	22	34	46	33	68	24	48	75	64
- zonder " "	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

De verdeling van de investeringen naar bedrijfsoppervlakte in tabel 4.8 geeft een zelfde beeld te zien. Ten behoeve van de verbetering van toegangswegen en erfverharding blijken ook relatief veel bedrijven met weinig cultuurgrond gebruik gemaakt te hebben van de P.C.W.-regeling. Hetzelfde geldt voor drainagewerkzaamheden, hetgeen voornamelijk is toe te schrijven aan de tuinbouwbedrijven.

Bedrijven met een hoog aantal sbe per ha hebben in het algemeen een groot aandeel gehad in de totale investeringen in particuliere cultuurtechnische werken (zie paragraaf 3.2). Uit de bijlagen 18 t/m 21 komt naar voren, dat dit globaal voor bijna alle werken geldt, d.w.z. ook voor erfverharding, terwijl dit toch een niet direct met de cultuurgrond samenhangende verbetering is. Waarschijnlijk is dit toe te schrijven aan het feit, dat veel van de bedrijven met een relatief hoog aantal sbe per ha mede daardoor een grote produktieomvang hebben en juist deze bedrijven hebben relatief veel gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling.

Wel is profielverbetering in de akkerbouw en de melkveehouderij ook veel uitgevoerd op bedrijven met een laag aantal sbe per ha. Dit geldt ook voor toegangswegen, terwijl in erfverharding op akkerbouwbedrijven ongeveer evenveel is geïnvesteerd door bedrijven met een gering aantal als een hoog aantal sbe per ha.

Bij de glastuinbouwbedrijven is in de onderscheiden categorieën werken meer geïnvesteerd naarmate de intensiteit van het grondgebruik hoger was.

Bij de overige tuinbouwbedrijven is het beeld minder duidelijk, mede omdat in deze categorie verschillende typen tuinbouwbedrijven zijn ondergebracht. Zo is relatief veel geïnvesteerd in bedrijfswegen op bedrijven met een laag aantal sbe/ha. Dit zijn voornamelijk fruitbedrijven met nogal wat cultuurgrond. Toegangswegen en erfverharding zijn zowel op bedrijven met veel als met weinig sbe per ha aangelegd. De overige op de cultuurgrond gerichte werken zijn weer voor een belangrijk deel verricht op bedrijven met een hoog aantal sbe per ha.

4.5 Moderniteit melksysteem

In het voorgaande is gebleken dat de grote melkveehouderijbedrijven met een hoge intensiteit van het grondgebruik relatief veel gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling. Aangezien veel van deze bedrijven beschikken over een ligboxenstal is het niet verwonderlijk dat de bedrijven met een dergelijke stal in verhouding tot hun aantal en oppervlakte cultuurgrond veel hebben geïnvesteerd in de onderscheiden werken. Dit betreft in het bijzonder de aanleg van bedrijfswegen, hetgeen waarschijnlijk voortkomt uit de noodzaak van een goede ontsluiting van de cultuurgrond t.o.v. de gebouwen. Ook hebben deze bedrijven veel egalisatie- en slootwerkzaamheden uitgevoerd (zie tabel 4.9). De bedrijven zonder lig-

boxenstal en zonder diepkoeltank, d.w.z. de meer traditionele bedrijven, hebben relatief weinig in grondverbeterende werkzaamheden geïnvesteerd, met uitzondering van profielverbetering. Wel hebben deze bedrijven relatief veel geïnvesteerd in de aanleg van toegangswegen tot het bedrijf.

OVERZICHTSKAART LEI LANDBOUWGBIEDEN

1. Noordelijk Zeekleigebied
2. Droogmakerijen
3. Zuidwestelijk Zeekleigebied
4. Rivierkleigebied
5. IJsselgebied
6. Noordelijk Weidegebied
7. Westelijk Weidegebied
8. Noordelijk Zandgebied
9. Oostelijk Zandgebied
10. Centraal Zandgebied
11. Zuidelijk Zandgebied
12. Veenkoloniën
13. Noord-Hollandse tuinbouwgebieden
14. Zuid-Hollands tuinbouwgebied
15. IJsselmeerpolders

5. Regionale verschillen in de aard en de omvang van de investeringen

Gezien de verscheidenheid in agrarische structuur en productieomstandigheden in de landbouwgebieden mag worden verwacht, dat niet overal in Nederland in dezelfde mate gebruik is gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975. Tabel 5.1 geeft het deelnemingspercentage, de gemiddelde investeringen per bedrijf en de verdeling van de totale investeringen en de bijdragen per landbouwgebied. Voor de indeling in landbouwgebieden zie kaart 1. In de bijlagen 22 t/m 25 zijn de gegevens per landbouwgebied uitgesplitst naar bedrijfstype. Uit deze reeks tabellen kunnen de volgende conclusies worden getrokken:

- Er is naar verhouding vaak gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling in de akkerbouwgebieden, met name in de IJsselmeerpolders en in het Noordelijk Zeekleigebied. Daarnaast ook in het Oostelijk Zandgebied, hetgeen is toe te schrijven aan de vele aanvragen van gemengde en intensieve veehouderijbedrijven (bijlage 25).

Er zijn relatief weinig aanvragen ingediend in het Lössgebied en het Centraal Zandgebied.

- De gemiddelde investeringen per bedrijf zijn in de akkerbouw in het algemeen hoger geweest dan in de andere bedrijfstakken. Een uitzondering hierop vormen de akkerbouwbedrijven in de veenkolonien met gemiddeld f 13.100,- per bedrijf tegen f 16.400,- tot f 18.400,- in de andere akkerbouwgebieden (bijlage 24).

In de melkveehouderij varieerden de investeringen van gemiddeld f 11.700,- in het Oostelijk Zandgebied tot f 16.200,- in het Noordelijk Weidegebied (bijlage 22).

De investeringen van de gemengde en intensieve veehouderijbedrijven bedroegen in het Oostelijk Zandgebied slechts f 11.500,-. In het Zuidelijk Zandgebied was dit f 16.800,- (bijlage 23). Daarentegen waren de gemiddelde investeringen van de tuinbouwbedrijven in dit gebied laag, namelijk slechts f 10.900,-. In deze bedrijfstak waren de investeringen het hoogste in de polders, het Zuidwestelijk Kleigebied en het Noordhollandse tuinbouwgebied (bijlage 25).

Gemiddeld voor alle bedrijfstypen waren de investeringen per bedrijf het hoogste in de akkerbouwgebieden 1), het Lössgebied en het Westelijk Weidegebied (f 16.000,- tot f 18.000,-). Relatief laag waren de investeringen in het Oostelijk en Centraal Zandgebied (f 11.700,- resp. f 12.500,-), hetgeen voornamelijk is toe

1) De relatief hoge investeringen per bedrijf in de Veenkoloniën zijn toe te schrijven aan enkele zeer grote investeringen op "gecombineerde bedrijven" in dit gebied.

Tabel 5.1 P.C.W.-regeling naar landbouwgebied (hoofdberoepsbedrijven)

Landbouwgebied	Deelnemings-		Investering		Totaal toe-		Totaal Nederland	
	percentage	per bedrijf	per ha	2)	vesteringen	zeggingen	bedr.	cult.gr.
	1)	glds	glds	%	%	%	%	%
1. Nrd. Zeeklei	44,1	16.336	240	6,8	6,4	3,6	7,5	
2. Droogmakerijen	28,5	18.120	384	3,8	3,7	2,8	2,6	
3. Zuidwest. Klei	28,0	16.152	222	9,2	9,1	7,7	11,0	
4. Rivierklei	22,3	14.694	266	6,4	6,3	7,4	6,3	
5. Löss	15,6	17.632	195	1,3	1,4	1,7	1,7	
6. Noordelijk Weide	26,8	15.626	219	7,2	7,1	6,5	8,6	
7. Westelijk Weide	20,3	16.806	282	10,8	10,4	12,0	10,0	
8. Noordelijk Zand	24,6	14.735	201	9,9	9,8	10,3	12,9	
9. Oostelijk Zand	29,5	11.707	288	10,8	11,5	11,9	9,8	
10. Centraal Zand	17,2	12.532	236	3,4	3,6	5,9	3,7	
11. Zuidelijk Zand	22,1	15.049	303	17,0	17,7	19,3	14,7	
12. Veenkoloniën	27,4	18.103	197	3,3	3,3	2,5	4,4	
13. N.Holl. tuinbouw	20,9	15.331	393	2,3	2,4	2,8	1,6	
14. Z.Holl. tuinbouw	21,3	14.325	1392	3,1	3,0	3,8	0,6	
15. IJsselm.polders	61,2	15.975	272	4,7	4,3	1,8	4,6	
Totaal Nederland	25,1	15.046	263	100,0	100,0	100,0	100,0	

- 1) Het aantal bedrijven met een toezegging als percentage van het totale aantal bedrijven per landbouwgebied.
- 2) Totale investeringen per landbouwgebied gedeeld door het totale aantal ha van de hoofdberoepsbedrijven.

feb. 77

te schrijven aan het feit dat hier nogal veel kleine bedrijven zijn en deze in het algemeen minder hebben geïnvesteerd dan de grotere bedrijven (tabel 5.1).

- Uit het voorgaande volgt, dat in verhouding tot het aantal bedrijven per landbouwgebied relatief veel is geïnvesteerd in de akkerbouwgebieden, vooral in het Noordelijk Zeekleigebied en de IJsselmeerpolders, in het Noordelijk Weidegebied en de Veenkoloniën. Daarentegen weinig in het Centraal Zandgebied, het Westelijk Weidegebied en het Rivierkleigebied.

- Een vergelijking met het aantal bedrijven is evenwel niet geheel juist aangezien een deel van de investeringen, juist op de akkerbouwbedrijven, gericht is geweest op verbetering van de cultuurgrond.

Vergelijken we de verdeling van de investeringen met de verdeling van de cultuurgrond per landbouwgebied dan blijkt, dat de akkerbouwgebieden niet uitzonderlijk veel hebben geïnvesteerd met uitzondering van de droogmakerijen. Bij een dergelijke vergelijking zijn het juist de tuinbouwgebieden en de gebieden met veel intensieve veehouderij (Oostelijk en Zuidelijk Zandgebied), die relatief veel hebben geïnvesteerd. Betrokken op de totale oppervlakte cultuurgrond per landbouwgebied, waren de investeringen veruit het hoogst in het Zuidhollands tuinbouwgebied. Daar bedroegen deze namelijk bijna f 1.400,- per ha en in de rest van Nederland minder dan f 400,-.

- Uitgesplitst naar de bedrijfstypen (bijlagen 22 t/m 25) blijken de investeringen per ha eveneens grote regionale verschillen te vertonen. Zo blijken deze voor de melkveehouderijbedrijven te variëren van f 166,- in het Centrale Zandgebied en f 182,- in het Westelijk Weidegebied tot f 236,- in het Zuidelijk Zandgebied en f 250,- in het Oostelijk Zandgebied.

Bij de gemengde en intensieve veehouderijbedrijven lagen de investeringen in de drie belangrijkste produktiegebieden (Oostelijk-, Centraal en Zuidelijk Zandgebied) rond de f 500,- per ha.

Op de akkerbouwbedrijven varieerden deze van slechts f 143,- per ha in de Veenkoloniën tot f 232,- in het Noordelijk Zeekleigebied.

Bij de tuinbouwbedrijven waren de regionale verschillen het grootst. In het Zuidhollands tuinbouwgebied bedroegen de investeringen bijna f 2.000,- per ha, in het Westelijk Weidegebied f 1.226,- in de droogmakerijen en IJsselmeerpolders f 1.287,- en in de overige gebieden met relatief veel tuinbouw tussen de f 400,- en f 700,-. De relatief hoge bedragen worden vooral veroorzaakt door de glastuinbouw.

- De verdeling van de toegezegde bijdragen is ongeveer gelijk aan die van de totale investeringen, hetgeen wegens de vaste subsidiepercentages ook te verwachten was. Wel komen er kleine verschillen voor als gevolg van het feit, dat in het ene gebied meer werken zijn uitgevoerd met een subsidiepercentage van 50% en in het

andere gebied meer werken met 33% subsidie. In het Oostelijk Zandgebied is, bijvoorbeeld, nogal veel geïnvesteerd in de verbetering van toegangswegen en in het Zuidelijk Zandgebied in erfverharding. Voor beide werken werd een bijdrage van 50% verleend, zodat deze gebieden een relatief hoog aandeel hebben gehad in de totale toezeggingen.

Niet alleen zijn er verschillen in de omvang van de investeringen en toezeggingen per landbouwgebied, maar uiteraard ook in de aard en de omvang van de onderscheiden werken. Tabel 5.2 geeft hiervan een overzicht, waaruit het volgende blijkt:

- In vergelijking tot het totale aantal bedrijven is veel in erfverharding geïnvesteerd in de akkerbouwgebieden - met name in het Noordelijk Zeekleigebied en de IJsselmeerpolders - en in het Oostelijk en Zuidelijk Zandgebied. In het Centraal Zandgebied en het Rivierkleigebied is relatief weinig in erfverharding geïnvesteerd.
 - Volgens de landbouwverkenningen van het Ministerie van Landbouw was de situatie t.a.v. de ontsluiting van de bedrijfsgebouwen nogal ongunstig in het Noordelijk Zeeklei- en Weidegebied en in het Oostelijk en Centraal Zandgebied. Het is daarom niet verwonderlijk, dat juist in deze gebieden relatief veel is geïnvesteerd in de verbetering van toegangswegen tot het bedrijf. Ook in de Veenkoloniën en het Zuidhollands tuinbouwgebied is hier veel aan gedaan, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven aan de lage dichtheid van het plattelandswegennet in deze gebieden. Gezien de goede ontsluiting van de bedrijven in de polders is het niet verwonderlijk, dat hier slechts weinig is geïnvesteerd in de verbetering van toegangswegen. Ook in de Noordhollandse tuinbouwgebieden en het Noordelijk Zandgebied is hierin relatief weinig geïnvesteerd.
 - Bedrijfswegen d.w.z. wegen ter ontsluiting van de cultuurgrond t.o.v. de bedrijfsgebouwen zijn vooral aangelegd op bedrijven met relatief veel grond (zie tabel 4.7). Voor de melkveehouderijbedrijven geldt dit in het bijzonder voor de bedrijven met een vaste melkstal. Ook de akkerbouwbedrijven zijn gebaat bij een goede bereikbaarheid van hun grond, zowel voor de in deze bedrijfstak gebruikte zware machines als voor de afvoer van de produkten van het land. De behoefte aan goede bedrijfswegen zal groter zijn naarmate de ontsluiting van de grond via de openbare plattelandswegen minder gunstig is. Volgens de landbouwverkenningen doen zich ten aanzien hiervan problemen voor in het Noordelijk en Westelijk Weidegebied, in het Noordelijk Zeekleigebied en in de Veenkoloniën.
- Uit tabel 5.2 volgt, dat in de drie eerstgenoemde gebieden inderdaad veel is geïnvesteerd in bedrijfswegen, maar dat dit in de Veenkoloniën maar weinig is gebeurd. Dit laatste hangt waarschijnlijk samen met de verkavelingssituatie in dit gebied (zeer lange kavels). Naast de reeds genoemde gebieden zijn ook in de IJssel-

meerpolders en de Droogmakerijen relatief veel bedrijfswegen aangelegd, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven aan de lage dichtheid van het wegennet en de grote kavels in deze gebieden enerzijds en het toegenomen gebruik van zware machines en transportmiddelen anderzijds.

- Uit de inventarisatie t.b.v. het structuurschema landinrichting komt naar voren, dat de belangrijkste knelpunten t.a.v. de ontwatering zich voordoen in het Noordelijk en Westelijk Weidegebied, de Droogmakerijen en in het Noordelijk en Zuidelijk Zeekleigebied.

Ruim een kwart van de investeringen in drainage is verricht in het Zuidwestelijk Zeekleigebied (zie tabel 5.2). Hierbij kan opgemerkt worden, dat de akkerbouw in dit gebied in het najaar van 1974 veel problemen heeft ondervonden bij de oogst t.g.v. veel regen en de genoemde slechte ontwatering.

Ook in het Westelijk Weidegebied en de Droogmakerijen heeft men van de gelegenheid gebruik gemaakt om de ontwatering te verbeteren. In mindere mate geldt dit ook voor het Noordelijk Zeekleigebied.

Ook in de tuinbouwgebieden is veel gedaan aan verbetering van de drainage.

- Bijna 60% van de investeringen ter verbetering van het bodemprofiel is verricht in de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied. Volgens de landbouwverkenningen zijn dit ook juist de gebieden, waar verbetering van het bodemprofiel gewenst is. Daarnaast is ook in het Zuidhollandse tuinbouwgebied en de IJsselmeerpolders relatief veel gebruik gemaakt van de mogelijkheid om met een rijksbijdrage het bodemprofiel te verbeteren.

Opgemerkt dient te worden, dat in de steekproef in totaal slechts 82 bedrijven zaten, die een bijdrage voor profielverbetering toegezegd hebben gekregen.

- Het graven/verruimen van sloten en egalisatiewerkzaamheden zijn meestal in combinatie met andere werken, vooral profielverbetering en drainage uitgevoerd. Zo zijn in de Veenkoloniën naast profielverbetering veel slootwerkzaamheden uitgevoerd en in het Westelijk Weidegebied veel egalisatiewerkzaamheden. Ook in het Noordelijk Weidegebied is relatief veel gedaan aan egalisatie.

6. Samenvatting

6.1 Doel van het onderzoek

De landbouw in Nederland wordt gekenmerkt door een voortdurend proces van rationalisatie en modernisering. Het landbouwstructuurbeleid van de Nederlandse overheid is erop gericht knelpunten in dit proces op te heffen. Aangezien deze onder meer gelegen kunnen zijn in de cultuurtechnische omstandigheden, wordt een beleid gevoerd ter verbetering hiervan. In 1975 is een bijdrageregeling voor particuliere cultuurtechnische werken ingesteld die tot doel had de verbetering van de cultuurtechnische situatie van individuele bedrijven te stimuleren. De overheidsbijdrage bedroeg 50% van de investeringskosten van toegangswegen en erfverharding en 33% in de kosten van de aanleg van bedrijfswegen, de verbetering van de detailontwatering door buizendrainage en het graven/verruimen van sloten, de verbetering van het bodemprofiel en egalisatiewerkzaamheden. De investeringen per bedrijf dienden minimaal f 3.000,- te bedragen. Voor deze bijdrage kwamen in aanmerking ondernemers in de landbouw en exploitanten van agrarische loonwerkbedrijven. Voor deze bijdrageregeling, die op 1 januari 1975 van kracht werd, bestond zoveel belangstelling dat zij om budgettaire redenen per 1 juni 1975 moest worden opgeschort, ofschoon zij aanvankelijk een permanent karakter zou hebben. Bij de schorsing waren 37.916 aanvragen voor een bijdrage ingediend, hetgeen inhoudt, dat ongeveer een kwart van de bedrijven in Nederland een aanvraag heeft ingediend. Van de aanvragen werd 95% gevolgd door een toezegging. Het totale bedrag van de toezeggingen bedroeg f 241,4 miljoen. De totaal hiervoor te verrichten investeringen beliepen globaal f 540 miljoen. Een aanzienlijk bedrag gezien het feit dat in de periode 1970-1977 per jaar gemiddeld ongeveer f 260 miljoen werd geïnvesteerd in verbetering van de ontsluiting, waterbeheersing en kavelinrichting in het kader van ruilverkavelingen en waterschaps- en gemeentewerken.

Het doel van deze studie is inzicht te verschaffen in de aard van de bedrijven die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975 en in de omvang van de werken en investeringen in relatie tot de bedrijfsstructuur, om zo enige aanknopingspunten te bieden voor het beleid.

6.2 Opzet en uitvoering van het onderzoek

Ten behoeve van het onderzoek is uit de aanvragen, die door de Landinrichtingsdienst zijn afgehandeld, een steekproef getrokken van in totaal 2505 bedrijven. Hiervan kreeg 5% geen toezegging

voor een bijdrage. Deels betrof dit aanvragen, die door de bedrijven zijn ingetrokken (15%), deels aanvragen, die om verschillende redenen zijn afgewezen: geen hoofdberoep in de landbouw (29%), reeds met het werk begonnen (21%), het werk viel niet onder de regeling (11%), enz.

In totaal bevonden zich in de steekproef 2348 hoofdberoepsbedrijven, waarvan gegevens betreffende de bedrijfsstructuur verzameld konden worden aan de hand van de landbouwtelling 1975. Van deze bedrijven hebben slechts 86 (3,7%) geen toezegging voor een bijdrage ontvangen. Deze bedrijven zijn in het algemeen buiten beschouwing gelaten, zodat deze studie grotendeels gebaseerd is op de gegevens van de 2262 hoofdberoepsbedrijven met een toezegging.

Opgemerkt kan nog worden, dat géén onderzoek is verricht naar de behoefte aan verbetering van de cultuurtechnische situatie, noch naar het effect van de uitgevoerde werken - aangezien geen gegevens bekend zijn m.b.t. de situatie vóór en na de uitvoering - en evenmin naar de thans nog bestaande behoefte aan verbetering van de produktieomstandigheden door middel van particuliere cultuurtechnische werken.

6.3 Kenmerken van de bedrijven, die gebruik hebben gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975

Ongeveer een kwart van de hoofdberoepsbedrijven in Nederland heeft deelgenomen aan de P.C.W.-regeling 1975. De belangstelling hiervoor van de onderscheiden groepen bedrijven verschilde in sterke mate. Naar bedrijfstype bijvoorbeeld, bedroeg het deelnemingspercentage van de akkerbouwbedrijven 37%, van de veehouderijbedrijven 25% en van de tuinbouwbedrijven 20%.

Tevens varieerden de gemiddelde investeringen (en daarmee de rijksbijdragen) sterk. De gemiddelde investeringen op de hoofdberoepsbedrijven met een toezegging was f 15.000,-. Op 12% van de bedrijven waren deze kleiner dan f 5.000,- en op 14% groter dan f 25.000,-. Naar bedrijfstype waren deze bedragen als volgt: akkerbouwbedrijven f 17.500,-, melkveehouderij- en intensieve veehouderijbedrijven f 15.000,-, glastuinbouwbedrijven f 13.000,- en de overige tuinbouwbedrijven f 15.000,-.

Ook binnen de onderscheiden bedrijfstypen kwamen aanzienlijk verschillen voor in de deelname aan de P.C.W.-regeling en de omvang van de investeringen. Deze verschillen zijn aan diverse factoren toe te schrijven. Op de grondgebonden bedrijven spelen onder andere de bedrijfsoppervlakte en de intensiteit van het grondgebruik een belangrijke rol. Naarmate de bedrijven over meer cultuurgrond beschikten en naarmate de intensiteit van het grondgebruik hoger was, zijn er namelijk meer aanvragen ingediend en waren ook de gemiddelde investeringen hoger. Zo was het deelnemingspercentage van de bedrijven kleiner dan 10 ha 14,5% en van de be-

drijven groter dan 30 ha 60%, terwijl de gemiddelde investeringen f 12.000,- respectievelijk f 21.000,- bedroegen. De invloed van de intensiteit van het grondgebruik was groter naarmate de bedrijven over minder cultuurgrond beschikten.

Aangezien de bedrijfsoppervlakte en het grondgebruik in belangrijke mate de produktieomvang bepalen, volgt uit het voorgaande dat er aanmerkelijke verschillen zijn in de deelname aan de P.C.W.-regeling tussen bedrijven met een verschillende produktieomvang. In het algemeen hebben meer grote dan kleine bedrijven gebruik gemaakt van de P.C.W.-regeling, en gemiddeld hebben zij ook meer geïnvesteerd. Zodoende kwam een relatief groot gedeelte van de overheidsbijdrage ten goede van deze grote bedrijven. Dit geldt voor alle bedrijfstypen. Zo is bijna 60% van de overheidsbijdragen toegezegd aan bedrijven met meer dan 180 sbe, terwijl deze categorie 24% uitmaakt van alle bedrijven in Nederland.

P.C.W.-regeling en bedrijfsomvang van de hoofdberoepsbedrijven

Sbe per bedrijf	Deel- nemings- perc.	Investe- ring per bedrijf	Totaal investe- ringen	Totaal bijdra- gen	Nederland	
					bedrijf- ven	cultuur- grond
10-120	10	f 10.500	16%	16%	53%	32%
120-180	32	f 12.000	24%	25%	24%	28%
180-240	46	f 16.200	24%	24%	12%	18%
240 e.m.	55	f 22.000	36%	35%	11%	22%
Totaal	25	f 15.000	100%	100%	100%	100%

Van de bedrijven met een omvang tussen 120 en 240 sbe hebben de eenmansbedrijven meer gebruik gemaakt van de regeling dan de bedrijven met meer dan een arbeidskracht. T.a.v. de grotere en de kleinere bedrijven is dit niet het geval. Mede hierdoor is er ook een sterke samenhang tussen de produktieomvang per man en de mate waarin van de regeling gebruik is gemaakt, en wel in die zin dat er in het algemeen meer aanvragen zijn ingediend en tevens voor hogere bedragen naarmate de produktieomvang per man hoger was.

Ook de leeftijd van de boer en de opvolgingssituatie is van invloed geweest op de omvang van de investeringen. In het algemeen hebben namelijk verhoudingsgewijs meer jonge boeren en oudere boeren met een opvolger een aanvraag voor een bijdrage ingediend en tevens voor een hoger bedrag dan oudere boeren zonder opvolger.

Ook indien rekening wordt gehouden met het feit dat relatief veel jonge boeren en boeren met een groot bedrijf een hogere agrarische opleiding hebben gehad, blijkt het opleidingsniveau toch van invloed te zijn geweest op de deelname aan de P.C.W.-regeling. In het algemeen hebben de bedrijfshoofden met een middelbare of

hogere agrarische opleiding meer gebruik gemaakt van de regeling, dan de boeren met een lagere of géén agrarische opleiding.

De geconstateerde samenhang tussen de bedrijfsomvang en de deelname aan de P.C.W.-regeling houdt onder meer in dat de melkveehouderijbedrijven met een ligboxenstal hiervan meer gebruik hebben gemaakt dan de grupstalbedrijven. Veel van de grote melkveebedrijven hebben immers een ligboxenstal. Het hoge deelnemingspercentage van deze bedrijven en de relatief grote investeringen per bedrijf hebben ertoe geleid, dat 40% van de totale investeringen op de melkveebedrijven voor rekening kwam van deze bedrijven, terwijl in 1975 13% van de melkveebedrijven in Nederland een ligboxenstal had.

Ten aanzien van de eigendom-pachtsituatie is het beeld veel minder duidelijk, maar wel is er een zekere tendens, dat er meer van de regeling gebruik is gemaakt, naarmate men over meer eigen grond beschikte.

Samenvattend kan geconcludeerd worden dat door verschillende groepen bedrijven in sterk uiteenlopende mate gebruik is gemaakt van de P.C.W.-regeling 1975. Dit kan samenhangen met verschillen in behoeften aan verbetering van de cultuurtechnische situatie, maar dit onderzoek is niet op dit aspect gericht geweest en kan daarover dan ook geen uitspraken doen. Wel is gebleken dat in sterke mate gebruik is gemaakt van de regeling door relatief grote en moderne bedrijven met een jong bedrijfshoofd of een ouder bedrijfshoofd met een opvolger, d.w.z. door bedrijven, die uitzicht hebben op continuïteit.

6.4 Aard en omvang van de werken

Ten aanzien van de aard van de werken, waarvoor in het kader van de P.C.W.-regeling 1975 een bijdrage kon worden verkregen, zijn 8 categorieën onderscheiden, te weten: erfverharding, toegangswegen tot het bedrijf, bedrijfswegen ter ontsluiting van de grond, drainage, egalisatie, profielverbetering, het graven/verruimen van sloten en diversen. De meeste belangstelling bestond voor een bijdrage in de kosten van erfverharding. Ongeveer driekwart van de deelnemers diende hiervoor een aanvraag in. Voor verbetering van de toegangsweg tot het bedrijf bedroeg dit een kwart en voor bedrijfswegen 23%. Ongeveer 70% van deze twee werken werd samen met erfverharding uitgevoerd. Voor de overige werken bestond minder belangstelling; het meeste nog voor verbetering van de drainage, waarvoor 13% van de bedrijven een bijdrage toegezegd kreeg. Voor profielverbetering en egalisatie was dit 4%, en voor het graven/verruimen van sloten 5%. De twee laatstgenoemde werken werden in 90% van de gevallen in combinatie met andere werken uitgevoerd. Voor drainage bedroeg dit 50%.

Niet alleen zijn er voor egalisatie, profielverbetering en het graven/verruimen van sloten weinig aanvragen ingediend, maar

ook de gemiddelde omvang van de investering in deze werken was gering. Voor slootwerkzaamheden bedroeg deze f 3.000,- en voor egalisatie en profielverbetering nog geen f 5.000,-. Voor drainage was dit echter ruim f 8.200,-, voor toegangswegen f 9.200,-, voor erfverharding f 10.600,- en voor bedrijfswegen f 11.000,-.

De investeringen per werk varieerden sterk. Zo was van 4% van de aanvragen m.b.t. erfverharding de investering minder dan f 2.500,- en van 38% meer dan f 10.000,-. Deze verschillen zijn vooral toe te schrijven aan verschillen in de omvang van de werken, maar daarnaast speelt ook de kostprijs per eenheid werk (glds. per m/m²/are) een rol. Uiteraard zijn de meeste werken gericht tegen een kostprijs die dicht bij het gemiddelde van alle werken ligt. Ten aanzien van erfverharding is bijvoorbeeld 95% van de werken uitgevoerd voor een kostprijs van 0,5-1,5 maal het gemiddelde. Ten aanzien van toegangswegen, bedrijfswegen en profielverbetering was dit rond de 77% en voor de overige werken 48-57%. De verschillen in kostprijs zijn onder meer toe te schrijven aan verschillen in de kwaliteit van de werken, in de wijze van uitvoering (door de aanvrager zelf of door derden) en in de cultuurtechnische situatie. Dit laatste blijkt onder meer uit het feit, dat de gemiddelde kostprijs van de werken ter verbetering van de ontsluiting, in de zandgebieden in het algemeen lager was dan in de klei- en veengebieden.

Van de totale investeringen werd ruim 50% besteed aan erfverharding, 15% aan toegangswegen, 17% aan bedrijfswegen en 18% aan de overige werken. Aangezien het subsidiepercentage voor erfverharding en toegangswegen 50% bedroeg en voor de overige werken veelal 33%, is het aandeel van de twee eerstgenoemde werken in het totaal van de rijksbijdragen nog hoger. De grote belangstelling voor een bijdrage in de kosten van verbetering van de ontsluiting is waarschijnlijk niet alleen toe te schrijven aan dit hogere subsidiepercentage, maar ook aan het toegenomen zware transport van, naar en op de bedrijven en aan het feit, dat steeds meer werkzaamheden in en rond de bedrijfsgebouwen plaatshebben. Echter, niet alleen verbetering van de werksituatie, maar ook verbetering van de leefomstandigheden op de boerderij zal dikwijls een belangrijk motief zijn geweest voor de investeringen in erfverharding en toegangswegen.

6.5 De werken naar bedrijfstype en landbouwgebied

In alle bedrijfstakken is de meeste aandacht besteed aan de verbetering van de ontsluiting van het bedrijf. Op de intensieve veehouderijbedrijven werd 92% van de investeringen besteed aan erfverharding en toegangswegen. Op de melkveehouderijbedrijven was dit 66%, de overige veehouderijbedrijven 82%, in de tuinbouw ongeveer 60% en in de akkerbouw 52%.

Vooraf in het Zuidelijke en Oostelijke Zandgebied is veel

gedaan aan erfverharding, met name op de intensieve veehouderijbedrijven. Verder geldt dit ook voor de akkerbouwbedrijven in de IJsselmeerpolders, de Droogmakerijen, het Zuidwestelijk Kleigebied en de Veenkoloniën.

Overeenkomstig de minder gunstige situatie ten aanzien van de ontsluiting van de bedrijven in het Noordelijk Zeeklei- en Weidegebied, de Veenkoloniën, het Oostelijk en Centraal Zandgebied en in het Zuidhollandse tuinbouwgebied, is hier relatief veel geïnvesteerd in toegangswegen.

Op de grondgebonden bedrijven is naast verbetering van de ontsluiting van het bedrijf tevens aandacht besteed aan de ontsluiting van de cultuurgrond t.o.v. de bedrijfsgebouwen. In de melkveehouderij is een goede interne ontsluiting vooral van belang voor bedrijven met een vaste melkstal. Vandaar dat in deze sector ruim de helft van de investeringen in bedrijfswegen is verricht op bedrijven met een ligboxenstal. Vooral de melkveehouderijbedrijven in het Noordelijk en Westelijk Weidegebied hebben veel bedrijfswegen aangelegd; de veengronden in deze gebieden zijn namelijk nogal gevoelig voor vertrapping.

Ook in de akkerbouw is een goede ontsluiting van de cultuurgrond gewenst zowel ten behoeve van de in deze sector gebruikte zware machines, als voor de afvoer van produkten van het land. De behoefte aan goede bedrijfswegen zal groter zijn naarmate de ontsluiting van de cultuurgrond via de openbare plattelandswegen minder gunstig is. Dit is onder andere het geval in het Noordelijk Zeekleigebied, waar dan ook veel bedrijfswegen zijn aangelegd. Ook in de Droogmakerijen en de IJsselmeerpolders is veel geïnvesteerd in bedrijfswegen, hetgeen waarschijnlijk is toe te schrijven aan de geringe dichtheid van het wegennet en de grote bedrijfskavels in deze gebieden.

Ook in de tuinbouwgebieden is relatief veel in bedrijfswegen geïnvesteerd vooral door glastuinbouwbedrijven met intensieve teelten en door fruitbedrijven.

Een kwart van de investeringen in drainage is verricht in het Zuidwestelijk Kleigebied, waar in het najaar van 1974 zich grote problemen bij de oogst voordeden ten gevolge van veel regen en een slechte ontwatering. Ook in het Westelijk Weidegebied en de Droogmakerijen is sprake van een minder goede ontwatering en als gevolg hiervan is hier ook nogal wat geïnvesteerd in verbetering van de drainage. In mindere mate geldt dit ook voor het Noordelijk Zeekleigebied, dat eveneens een minder goede ontwatering heeft.

Het zijn vooral de grotere akkerbouwbedrijven, die de drainage hebben verbeterd. Daarnaast hebben ook veel tuinbouwbedrijven, vooral in het Zuidhollands tuinbouwgebied, hierin veel geïnvesteerd.

Bijna 60% van de investeringen ter verbetering van het bodemprofiel is verricht in de Veenkoloniën en het Noordelijk Zandgebied. Dit zijn ook de gebieden met de grootste problemen op dit

punt. Verder is ook in het Zuidhollandse tuinbouwgebied en in de IJsselmeerpolders relatief veel gedaan aan verbetering van het bodemprofiel.

Het graven/verruimen van sloten en egalisatiewerkzaamheden zijn meestal in combinatie met andere werken uitgevoerd, vooral met profielverbetering en drainage. Zo zijn in de Veenkoloniën naast profielverbetering veel slootwerkzaamheden uitgevoerd en in het Westelijk Weidegebied veel egalisatiewerkzaamheden. Dit laatste is ook veel gebeurd in het Noordelijk Weidegebied.

Samenvattend kan worden geconcludeerd dat in het kader van de P.C.W.-regeling 1975 in het gehele land het meest is geïnvesteerd in erfverharding. De regionale verdeling van de investeringen en rijksbijdragen in de overige werken blijkt in belangrijke mate samen te hangen met de tekortkomingen, die de verschillende gebieden in Nederland kennen. Zo zijn in het Noordelijk Zeekleien Weidegebied relatief veel toegangswegen en bedrijfswegen aangelegd, in het Westelijk Weidegebied bedrijfswegen en in het Oostelijk en Centraal Zandgebied toegangswegen.

In het Zuidwestelijk Kleigebied is veel gedaan aan verbetering van de ontwatering en in de Veenkoloniën aan profielverbetering. Opmerkelijk zijn de relatief hoge investeringen in de IJsselmeerpolders in bijna alle werken, hetgeen erop duidt, dat ook in recent ingerichte gebieden veel boeren een verdere verbetering van de cultuurtechnische situatie wenselijk achten.

7. Slotopmerkingen

Het landinrichtingsbeleid van de Nederlandse overheid is gericht op een verbetering van de werk- en leefomstandigheden in de land- en tuinbouw en verbetering van de inkomenspositie. De P.C.W.-regeling 1975 vormde een van de instrumenten om dit te stimuleren. Aangezien deze subsidieregeling de individuele boer de gelegenheid bood om tegen relatief lage kosten de werk- en leefomstandigheden op het bedrijf te verbeteren, is hiervan veel gebruik gemaakt. Om budgettaire redenen diende de regeling echter al spoedig opgeschort te worden. Hieruit blijkt overigens dat er nog behoefte bestaat aan een verdere verbetering.

Ook uit de inventarisaties ten behoeve van het Structuurschema Landinrichting komt naar voren, dat veel gebieden in Nederland nog grote tekortkomingen kennen ten aanzien van de cultuurtechnische situatie. Een deel van deze gebieden zal in de eerstkomende jaren in aanmerking komen voor een geïntegreerde aanpak van de problemen. Naast de collectieve problemen wordt daarbij tevens aandacht besteed aan de knelpunten op individuele bedrijven, onder andere door bijdragen in de investeringen in particuliere cultuurtechnische werken.

In de overige gebieden met een minder gunstige cultuurtechnische situatie kan een verbetering hiervan onder meer worden bereikt door de uitvoering van werken door waterschappen, gemeenten en door de boer zelf, indien dit tenminste individueel op te lossen problemen betreft.

Daarnaast kunnen ook in relatief goed (en recent) ingerichte gebieden op de individuele bedrijven knelpunten in de productieomstandigheden voorkomen, die verbetering behoeven. De relatief grote belangstelling voor de P.C.W.-regeling 1975 in de IJsselmeerpolders wijst in deze richting.

De behoefte aan verbetering van de productieomstandigheden wordt niet alleen bepaald door de cultuurtechnische omstandigheden op zich, maar ook door andere factoren zoals onder meer de bedrijfsgrootte. Volgens de landbouwverkenningen van het Ministerie van Landbouw zullen de verschillen in bedrijfsgrootte - en daarmee ook in de inkomenscapaciteit - bij een ongewijzigd beleid groter worden. Het overheidsbeleid is thans gericht op het tegengaan van deze tendentie. Tegen deze achtergrond wordt in de Structuurvisie Landbouw betoogd, dat het landbouwbeleid zich meer zou moeten richten op de zogenaamde middenbedrijven en dat, voor zover individuele investeringssteun wordt gegeven, deze vooral aan deze bedrijven ten goede zou moeten komen. Echter, hierop aansluitend vermeldt de memorie van toelichting bij de landbouwbegroting voor 1979 bovendien, dat het mede in het licht van de invoering van de Wet Investeringsrekening (W.I.R.) "aanbeveling verdient prioriteit

te verlenen aan steun, die is gericht op de collectiviteit van de land- en tuinbouw - bijvoorbeeld ruilverkavelingen - boven steun voor investeringen op individuele bedrijven". Vandaar dat dan ook is besloten om de P.C.W.-regeling niet te heropenen in 1979. Wel zijn de in het kader van ruilverkavelingen geldende subsidieregelingen voor particuliere cultuurtechnische werken gehandhaafd, zij het enigszins aangepast.

Gezien het lagere subsidiepercentage voor deze werken van de W.I.R., nl. 7 t/m 13%, is het te verwachten dat hiervan een veel geringere stimulans op verbetering van de produktieomstandigheden zal uitgaan dan van de P.C.W.-regeling 1975. Aangezien er op veel landbouwbedrijven nog veel aan de inrichting ontbreekt, is het denkbaar dat t.z.t. een nieuwe P.C.W.-regeling wordt overwogen. Mede aan de hand van de resultaten van dit onderzoek, zouden in dat geval eventueel enige punten kunnen worden herzien. In de P.C.W.-regeling waren bijvoorbeeld geen criteria opgenomen, gericht op een selectief gebruik hiervan door bedrijven die daaraan de meeste behoefte hadden. Dit maakte een snelle afwikkeling van de aanvragen mogelijk. Gezien de doelstelling van de regeling - verbetering van de cultuurtechnische omstandigheden - zou echter bij heropening overwogen kunnen worden om hierin criteria op te nemen met betrekking tot de cultuurtechnische situatie en de voor subsidie in aanmerking komende werken, eventueel per regio en bedrijfstype.

Verder zou het de voorkeur verdienen aan de regeling dan een permanent karakter te geven. Dit maakt het voor de ondernemers in de landbouw immers mogelijk hun beleid op langere termijn hierop af te stellen, bijvoorbeeld ten aanzien van de financiering. De grondverbeterende werkzaamheden, zoals drainage en profielverbetering kunnen dan ook beter in het bedrijfsplan worden ingepast.

Zoals gezegd, wordt de behoefte aan verbetering van de produktieomstandigheden, behalve door de cultuurtechnische situatie, eveneens door andere factoren bepaald, o.a. door de bedrijfsgrootte.

Tegen de achtergrond van de huidige doelstellingen van het beleid lijkt het wenselijk de regeling bij eventuele heropening meer te richten op de middenbedrijven. Daarvoor zouden dan nadere criteria voor deelname in de regeling kunnen worden opgenomen, bijvoorbeeld ten aanzien van de bedrijfsgrootte, bedrijfsomvang of de omvang van de investeringen.

De hiervoor genoemde inperkingen van de werkingskracht van de regeling t.a.v. de aard van de werken, de omvang van de investeringen en de (groepen) bedrijven die voor subsidie in aanmerking komen, zouden bij een beperkt budget tevens het instellen van een permanente regeling vergemakkelijken.

MINISTERIE VAN LANDBOUW EN VISSERIJ
CULTUURTECHNISCHE DIENST

Toelichting bij het aanvraagformulier voor het verkrijgen van een rijksbijdrage in de kosten van particuliere cultuurtechnische werken ingevolge de "Beschikking bijdragen particuliere cultuurtechnische werken 1975".

1. Algemeen. Teneinde de verbetering van de produktie-omstandigheden in de landbouw te bevorderen is een regeling vastgesteld voor verstrekking van een rijksbijdrage in de kosten van investeringen in particuliere cultuurtechnische werken.
2. a Welke werken komen voor een bijdrage in aanmerking? Voor een bijdrage komen de volgende werken in aanmerking:
- de verbetering van de ontsluiting ten behoeve van landbouwbedrijven door de aanleg of verbetering van toegangswegen of bedrijfswegen met inbegrip van bijbehorende kunstwerken, alsmede door de aanleg of verbetering van erfverhardingen en open opslagplaatsen;
 - de verbetering van de detailontwatering door het graven of verruimen van sloten en greppels of door het aanleggen van buizendrainage;
 - de vergroting en/of vormverbetering van percelen door het opruimen van perceelsscheidingen van diverse aard;
 - profielverbetering door middel van mengwoelen, diepploegen, bezanden, omspuiten, het maken van bouwplaatsen e.d.
- Met de uitvoering van deze werken mag niet eerder worden begonnen dan nadat U bericht heeft ontvangen dat Uw aanvraag is goedgekeurd (formulier A3-200).
- Werken, die reeds in uitvoering zijn voordat de goedkeuring is ontvangen, zijn van de bijdrage-regeling uitgesloten.
- b Welke werken komen niet voor een bijdrage in aanmerking? Voor normale landbouwkundige maatregelen wordt geen rijksbijdrage verleend. Hieronder worden onder meer begrepen afrasteren, zodeverbeteren en onderhoudsmaatregelen.
3. De bijdrage. De bijdrage bedraagt:
- 50% van de kosten van de investeringen in toegangswegen, erfverhardingen daaronder begrepen, en in veetunnels onder openbare wegen;
 - 33% van de kosten van de overige in punt 2 genoemde investeringen.

De bijdrage wordt berekend aan de hand van de onder punt 5b, bedoelde kostenraming, zoals deze door de Hoofdingenieur-directeur voor de Landinrichting is goedgekeurd.

Bijlage 1 (vervolg)

4. Wanneer komt men voor een bijdrage in aanmerking?
- Om voor een bijdrage in aanmerking te kunnen komen dient aan de volgende voorwaarden/bijzondere bepalingen te worden voldaan.

De aanvrager/ondernemer

Voor een bijdrage komen in aanmerking ondernemers in de landbouw. Onder een ondernemer in de landbouw wordt in deze regeling verstaan:

- een natuurlijk persoon, die voor eigen rekening een landbouwbedrijf uitoefent en die zijn hoofdberoep in de landbouw heeft, dan wel een samenwerkingsverband van zodanige personen;
- een natuurlijk persoon, die voor eigen rekening een landbouwbedrijf uitoefent, geleid door een bedrijfsleider die zijn hoofdberoep in de landbouw heeft, dan wel een samenwerkingsverband van zodanige personen;
- een rechtspersoon, die blijkens de statuten de exploitatie van landbouwbedrijven ten doel heeft en waarvan het bedrijf wordt geleid door een bedrijfsleider, die zijn hoofdberoep in de landbouw heeft;
- een exploitant van een agrarisch loonbedrijf.

De bijdrage kan worden verleend aan de verpachter, indien deze in overeenstemming met de ondernemer de investeringen verricht.

De minimum-investeringskosten

De investeringskosten dienen tenminste f 3000,- te bedragen.

De sector eieren en pluimvee

Geen bijdrage wordt verleend in de kosten van investeringen in de sector eieren en pluimvee met uitzondering van de aanleg of verbetering van toegangswegen, erfverharding daaronder begrepen.

5. Hoe moet de aanvraag worden ingediend?
- De aanvraag om een bijdrage moet worden ingediend bij de districts burea houder van de STULM in wiens werkgebied de ondernemer woonachtig is.

Voor de indiening van aanvragen dient U gebruik te maken van het aanvraagformulier (formulier A3-100), dat verkrijgbaar is bij de districts burea houder.

Voor een snelle behandeling van Uw aanvraag is het van groot belang, dat het plan en de kostenraming gemakkelijk te beoordelen zijn. Daarom moet de aanvraag tenminste zijn voorzien van:

- a. een omschrijving van de werkzaamheden;
- b. een gespecificeerde kostenraming;
- c. een schets of tekening van de investeringen;
- d. een situatieschets van het terrein, waarop de investeringen zullen worden verricht, alsmede de plaatsaanduiding van de investeringen.

Bijlage 1 (vervolg)

Voor de onder a gevraagde gegevens dient U gebruik te maken van het bijgaande formulier A3-100. Bij "werkwijze" dient U te omschrijven welke werken U zelf gaat uitvoeren en welke werken in Uw opdracht door derden zullen worden uitgevoerd.

Voor de onder b genoemde kostenraming dient U het bijgaande formulier A3-100 S te gebruiken.

Zonder deze bescheiden wordt een aanvraag niet in behandeling genomen.

De kostenraming dient reëel te zijn. Voor werkzaamheden en leveranties, waarover BTW moet worden betaald, kan deze in de raming worden betrokken. BTW is niet verschuldigd over de kosten van eigen arbeid.

In het geval dat de BTW als gevolg van ondernemerschap in de zin van de wet op de omzetbelasting kan worden verrekend, dient in de kostenraming geen BTW te worden opgenomen.

Eventueel door derden gemaakte voorbereidingskosten kunnen in de kostenraming worden opgenomen.

De natuurbeschermingsbeschikking is op de werken waarvoor aanvragen in het kader van de "Beschikking bijdragen particuliere cultuurtechnische werken 1975" worden ingediend van toepassing.

Een bijdrage wordt uitsluitend verleend ter zake van de onder 2a genoemde investeringen voor zover die zijn goedgekeurd door de Hoofdingenieur-directeur voor de Landinrichting.

6. De goedkeuring van de aanvraag.

Nadat U Uw aanvraag hebt ingediend, wordt deze beoordeeld. Indien beplanting wordt gerooid, kan compensatie worden verlangd van niet meer dan de teloor gaande landschappelijke elementen. De kosten van deze compensatie kunnen in de berekening worden betrokken.

Indien U niet voor een rijksbijdrage in aanmerking komt, ontvangt U hiervan bericht. Deze beslissing wordt met redenen omkleed. Tegen deze beslissing kunt U binnen dertig dagen na de dag, waarop de beslissing is medegedeeld, uitgereikt of verzonden, bij de Minister van Landbouw en Visserij bezwaar maken door het indienen van een met redenen omkleed en ondertekend bezwaarschrift. Indien U wel voor een rijksbijdrage in aanmerking komt, ontvangt U een schriftelijke toezegging van de Hoofdingenieur-directeur voor de Landinrichting (formulier A3-200). De rijksbijdrage wordt toegezegd in de vorm van een vast bedrag. Na ontvangst van de toezegging mag U met de uitvoering van de werken, waarop deze toezegging betrekking heeft, beginnen.

Bijlage 1 (vervolg)

7. De uitbetaling. Deze uitbetaling vindt alleen plaats, indien is voldaan aan de volgende voorwaarden:
1. de uitvoering is geschied overeenkomstig het goedgekeurde plan met de in de begroting genoemde hoeveelheden en overeenkomstig de omschreven werkwijze.
 2. de werkzaamheden zijn binnen één jaar na datum van de toezegging uitgevoerd.

Nadat het werk volledig is uitgevoerd, kunt U zich tot de Hoofdingenieur-directeur voor de Landinrichting richten met het verzoek de toegezegde rijksbijdrage te doen uitbetalen. Bij een totale rijksbijdrage van meer dan f 5000,- kunt U een uitbetaling in termijnen vragen, rekening houdend met de vordering van het werk van minimaal f 5000,- behoudens de laatste termijn. Het formulier dat moet worden gebruikt om de uitbetaling aan te vragen, wordt U tegelijk met de subsidietoezegging toegezonden.

Bijlage 2. Lijst van gebruikte variabelen

Per aanvraag zijn de volgende gegevens uit de dossiers van de Landinrichtingsdienst opgenomen:

- erfverharding : oppervlakte (m2) en guldens investering
- toegangsweg : meters en guldens investering
- bedrijfsweg : idem
- sloten : idem
- drainage : idem
- egalisatie : ares en guldens investering
- profielverbetering : idem
- overige werken : guldens investering
- Totaal investeringen

Van bovenstaande variabelen zijn de gegevens opgenomen zowel volgens de oorspronkelijke aanvraag als volgens de eventueel gewijzigde aanvraag, waarop de toezegging voor een rijksbijdrage was gebaseerd.

- Indien geen bijdrage is toegekend, de reden(en) hiervoor.
- Indien een bijdrage is toegekend: totaal bedrag van de rijksbijdrage.
- Stand van zaken m.b.t. de uitbetaling van de toegekende bijdrage ten tijde van het onderzoek.
- Indien bijdrage is uitbetaald: totaal bedrag van de uitbetaling.
- Verder is nagegaan of er voor de betreffende werken tevens een aanvraag voor rentesubsidie was gedaan en of de aanvrager ondernemer was in de zin van de wet op de omzetbelasting.

Deze gegevens zijn gekoppeld aan de volgende gegevens uit de landbouw telling en de arbeidskrachtentelling van 1975.

- aantal mannelijke arbeidskrachten (regelmatig meer dan 15 uur per week);
- aantal thuis meewerkende zoons;
- oppervlakte van het bedrijf;
- produktieomvang van het bedrijf;
- produktieomvang per arbeidskracht;
- bedrijfstype;
- oppervlakte hakvruchten in percentage van de oppervlakte bouwland;
- intensiteit van het landbouwgebruik;
- intensiteit van het grondgebruik t.b.v. de rundveehouderij;
- intensiteit van het tuinlandgebruik;
- omvang van de grondgebonden produktie;
- intensiteit van het totale grondgebruik;
- omvang van de niet-grondgebonden produktie;
- moderniteit van het melksysteem op rundveehouderijbedrijven;
- oppervlakte en percentage van de grond in eigendom;
- beroep bedrijfshoofd (hoofdberoep/nevenberoep landbouw);
- leeftijd bedrijfshoofd;
- opleiding bedrijfshoofd;
- rechtspositie bedrijfshoofd;
- ligging van het bedrijf naar provincie;
- idem naar landbouwgebied.

Bijlage 3. Overzicht van de afhandeling van de P.O.W.-regeling 1975 per 31 december 1978 (Eindverslag)

	Aantal Rijkbijdrage - in duizenden guldens -									
	Aantal aanvragen	toegangs- wegen	bedrijfs- wegen	erfver- harding	graven/ verruimen sloten	drai- nage	egali- saties	profiel- verbe- ring	di- versen	totaal
Aangevraagd	37.914	48.885	30.591	174.220	2.289	14.104	3.453	3.299	8.389	285.230
Toegezegd	<u>35.918</u>	<u>42.439</u>	<u>30.646</u>	<u>137.382</u>	<u>1.634</u>	<u>12.497</u>	<u>2.628</u>	<u>2.526</u>	<u>11.619</u>	<u>241.371</u>
Afgezeen	1.996	3.207	1.235	8.314	130	421	383	208	800	14.698
Uitbetaling goedgek.	32.926	34.919	24.576	123.222	1.453	10.953	2.281	2.250	9.556	209.210
Uitbetaling afgezeen	58	39	29	177	2	17	3	9	20	296
Toezegging vervallen	2.934	3.118	3.048	9.407	112	740	163	121	1.529	18.238
Omvang van de werken										
	km	km	km	ha	km	km	ha	ha	ha	
Aangevraagd	1.899	1.404	1.316	1.115	16.947	5.473	8.375	-	-	
Toegezegd	<u>1.159</u>	<u>1.708</u>	<u>929</u>	<u>910</u>	<u>16.298</u>	<u>3.994</u>	<u>6.857</u>	-	-	
Afgezeen	131	112	65	72	465	397	418	-	-	
Uitbetaling goedgek.	1.031	1.262	954	959	14.790	3.820	6.072	-	-	
Uitbetaling afgezeen	58	1	1	1	22	7	28	-	-	
Toezegging vervallen	2.934	97	171	85	487	803	272	306	-	

Bron: Landinrichtingsdienst Utrecht.

Bijlage 4. P.C.W.-regeling naar bedrijfstype en bedrijfsomvang (hoofdberoepsbedrijven)

	Deelnemings- percentage	Investering per bedrijf glds	Totaal		Totaal		Totaal Nederland	
			investeringen x1000 glds	%	toezeggingen x1000 glds	%	bedrijven %	cultuurgrond %
10 - 120 sbe	10,7	10.249	2.675	16,6	1.264	17,6	56,4	36,7
120 - 180	33,9	11.897	4.509	28,0	2.055	28,7	25,9	31,1
180 en meer	58,9	19.884	8.928	55,4	3.845	53,7	17,7	32,2
Melkveehouderij	25,2	14.795	16.111	100,0	7.164	100,0	100,0	100,0
10 - 120 sbe	12,1	10.782	421	20,2	211	20,7	54,8	32,1
120 - 180	35,4	13.402	670	32,2	327	32,2	23,9	29,7
180 en meer	40,7	19.459	992	47,6	478	47,1	21,2	38,2
Intens. veehoud.	23,7	14.879	2.083	100,0	1.016	100,0	100,0	100,0
10 - 120 sbe	12,8	10.162	722	23,6	346	24,0	58,8	44,1
120 - 180	27,3	10.302	680	22,3	326	22,7	25,6	28,6
180 en meer	59,1	18.994	1.652	54,1	766	53,3	15,6	27,3
Overige veehoud.	23,7	13.634	3.054	100,0	1.438	100,0	100,0	100,0
10 - 120 sbe	15,2	10.105	586	10,8	249	10,9	45,2	20,8
120 - 180	39,2	14.392	1.080	19,9	470	20,7	22,6	21,6
180 en meer	64,9	21.255	3.762	69,3	1.554	68,4	32,2	31,6
Akkerbouw	36,6	17.509	5.428	100,0	2.273	100,0	100,0	100,0
10 - 120 sbe	7,8	9.218	157	6,5	72	6,7	26,6	17,8
120 - 180	23,4	11.568	463	19,2	210	19,6	20,9	20,2
180 en meer	30,1	13.909	1.794	74,3	788	73,7	52,5	62,0
Glastuinbouw	22,8	12.976	2.214	100,0	1.070	100,0	100,0	100,0
10 - 120 sbe	6,7	12.711	458	17,2	202	17,6	55,8	27,0
120 - 180	28,2	12.075	616	23,2	269	23,5	18,7	18,5
180 en meer	36,5	17.598	1.584	59,6	675	58,8	25,5	54,5
Overige tuinbouw	18,3	15.012	2.657	100,0	1.146	100,0	100,0	100,0
10 - 120	8,8	12.117	279	12,2	129	12,9	50,2	26,9
120 - 180	29,5	9.647	347	15,2	158	15,8	23,6	24,0
180 en meer	56,7	21.561	1.660	72,6	715	71,3	26,2	49,1
Gecomb. bedrijven	26,3	16.810	2.286	100,0	1.002	100,0	100,0	100,0
10 - 120	10,7	10.487	5.296	15,6	2.473	16,4	52,4	32,4
120 - 180	32,2	12.000	8.364	24,6	3.814	25,2	24,1	27,6
180 en meer	50,0	19.220	20.373	59,8	8.821	58,4	23,5	40,0
Totaal	25,1	15.046	34.033	100,0	15.109	100,0	100,0	100,0

Bijlage 5. P.C.W.-regeling naar bedrijfsoppervlakte en intensiteit van het grondgebruik op de melkveehouderijbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Ha per bedrijf	Percentage bedrijven met toezegging van bedrijven met ... sbe per ha				totaal
	tot 5	5-6	6-7	7 e.m.	
tot 15	5,1	10,3	14,4	22,7	13,5
15 - 20	10,9	23,8	32,6	41,7	27,8
20 - 25	20,8	23,4	39,5	46,6	31,9
25 - 30	27,3	32,0	50,8	60,4	40,8
30 en meer	45,8	62,6	79,9	77,7	64,1
Totaal	13,8	22,5	30,6	34,8	25,2

Ha per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met ... sbe per ha				totaal
	tot 5	5-6	6-7	7 e.m.	
tot 15	13	16	18	53	100
15 - 20	8	22	25	45	100
20 - 25	12	21	24	43	100
25 - 30	12	24	31	33	100
30 en meer	19	23	28	30	100
Totaal	14	22	25	39	100

Ha per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... sbe per ha				totaal
	tot 5	5-6	6-7	7 e.m.	
tot 15	28	22	20	30	100
15 - 20	23	26	23	28	100
20 - 25	25	28	22	25	100
25 - 30	28	29	22	21	100
30 en meer	30	29	22	19	100
Totaal	27	25	21	27	100

Bijlage 6. P.C.W.-regeling naar bedrijfsgrootte en intensiteit van het grondgebruik op akkertouwbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Ha per bedrijf	Percentage bedrijven met toezegging van bedrijven met ... sbe per ha			totaal
	tot 4	4-5	5 e.m.	
tot 25	10,0	18,6	28,6	18,3
25 - 50	35,0	35,6	47,3	39,2
50 en meer	77,4	84,3	80,8	81,2
Totaal	29,6	36,6	44,1	36,6

Ha per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met ... sbe per ha			totaal
	tot 4	4-5	5 e.m.	
tot 25	14	43	43	100
25 - 50	20	41	39	100
50 en meer	25	39	36	100
Totaal	22	40	38	100

Ha per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... sbe per ha			totaal
	tot 4	4-5	5 e.m.	
tot 25	35	38	27	100
25 - 50	25	43	32	100
50 en meer	33	42	25	100
Totaal	31	40	29	100

Bijlage 7. P.C.W.-regeling naar bedrijfsgrootte en intensiteit van het grondgebruik op glastuinbouwbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Ha per bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met ... sbe per ha				
	tot 200	200-300	300-400	400 e.m.	totaal
tot 1	6,7	11,8	19,5	20,6	15,3
1 - 2	19,9	27,5	28,9	38,3	26,5
2 e.m.	33,0	43,7	52,9	50,0	40,8
Totaal	18,3	19,9	25,8	27,1	22,8

Ha per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met ... sbe per ha				
	tot 200	200-300	300-400	400 e.m.	totaal
tot 1	10	15	37	38	100
1 - 2	20	22	34	24	100
2 e.m.	25	13	46	16	100
Totaal	19	17	38	26	100

Ha per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... sbe per ha				
	tot 200	200-300	300-400	400 e.m.	totaal
tot 1	22	22	31	25	100
1 - 2	37	19	31	13	100
2 e.m.	54	12	23	11	100
Totaal	31	20	30	19	100

Bijlage 8. P.C.W.-regeling naar bedrijfsgrootte en intensiteit van het grondgebruik op de overige tuinbouwbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Ha per bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met ... sbe per ha					
	tot 20	20-30	30-40	40-50	50 e.m.	totaal
tot 5	2,6	3,4	4,4	15,8	10,4	7,6
5 - 10	34,3	15,5	18,0	31,8	28,5	25,1
10 - 15	45,2	53,5	35,3	65,2	47,2	48,8
15 e.m.	53,7	48,9	20,3	80,4	82,7	55,0
Totaal	23,9	16,7	9,9	22,8	15,7	18,3

Ha per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met ... sbe per ha					
	tot 20	20-30	30-40	40-50	50 e.m.	totaal
tot 5	7	5	8	31	49	100
5 - 10	38	18	7	13	24	100
10 - 15	40	38	4	8	10	100
15 e.m.	60	14	4	6	16	100
Totaal	39	17	6	14	24	100

Ha per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... sbe per ha					
	tot 20	20-30	30-40	40-50	50 e.m.	totaal
tot 5	19	20	11	14	36	100
5 - 10	32	34	11	9	14	100
10 - 15	39	38	7	6	10	100
15 e.m.	51	25	7	5	12	100
Totaal	26	25	10	11	28	100

Bijlage 9. P.C.W.-regeling naar bedrijfsomvang en het aantal mannelijke arbeidskrachten per bedrijf (hoofdberoepsbedrijven) 1)

Sbe per bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met ... arbeidskrachten			
	één	twee	drie e.m.	totaal
10 - 120	10,5	12,7	14,7	10,8
120 - 180	33,7	29,7	22,0	32,3
180 - 240	50,7	42,1	29,4	45,7
240 e.m.	47,2	57,5	56,6	54,9
Totaal	21,2	33,5	45,6	25,5

Sbe per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met ... arbeidskrachten (%)			
	één	twee	drie e.m.	totaal
10 - 120	83	16	1	100
120 - 180	73	24	3	100
180 - 240	60	37	3	100
240 e.m.	20	37	43	100
Totaal	52	31	17	100

Sbe per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... arbeidskrachten (%)			
	één	twee	drie e.m.	totaal
10 - 120	86	13	1	100
120 - 180	70	27	3	100
180 - 240	52	41	7	100
240 e.m.	22	42	36	100
Totaal	71	23	6	100

1) Excl. de bedrijven waar op het moment van de registratie geen vaste mannelijke arbeidskracht aanwezig was, die regelmatig meer dan 15 uur per week op de boerderij werkzaam was.

Bijlage 10. P.C.W.-regeling naar bedrijfsomvang en leeftijd bedrijfshoofd (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe per bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging over bedrijven met een bedrijfshoofd in de leeftijd van ... jaar					totaal
	tot 30	30-40	40-50	50-60	60 e.o.	
10 - 120	16,2	18,8	11,8	10,0	5,5	10,7
120 - 180	38,4	36,4	33,6	26,8	26,6	32,2
180 - 240	41,1	55,3	42,1	42,9	41,1	45,7
240 e.m.	52,2	55,2	54,2	55,1	57,5	54,8
Totaal	32,5	36,3	26,7	21,5	14,3	25,1

Sbe per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met een bedrijfshoofd in de leeftijd van ... jaar (%)					totaal
	tot 30	30-40	40-50	50-60	60 e.o.	
10 - 120	8	26	26	26	14	100
120 - 180	11	29	32	19	9	100
180 - 240	9	36	25	20	10	100
240 e.m.	12	24	27	26	11	100
Totaal	10	29	28	23	10	100

Sbe per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met een bedrijfshoofd in de leeftijd van ... jaar (%)					totaal
	tot 30	30-40	40-50	50-60	60 e.o.	
10 - 120	5	13	25	31	26	100
120 - 180	8	24	32	25	11	100
180 - 240	8	27	30	24	11	100
240 e.m.	11	27	27	24	11	100
Totaal	7	19	28	27	19	100

Bijlage 11. P.C.W.-regeling naar leeftijd en opleiding van het bedrijfshoofd (hoofdberoepsbedrijven)

Leeftijd	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
tot 40 jaar	50,5	32,4	17,7	35,3
40 - 60	40,5	24,4	13,1	24,1
60 en ouder	39,7	15,6	9,0	14,3
Totaal	44,5	25,3	12,2	25,1

Leeftijd	Verdeling totale investeringen over bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
tot 40 jaar	43	52	5	100
40 - 60	31	58	11	100
60 en ouder	19	53	28	100
Totaal	34	55	11	100

Leeftijd	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
tot 40 jaar	26	62	12	100
40 - 60	16	60	24	100
60 en ouder	7	45	47	100
Totaal	17	58	25	100

Bijlage 12. P.C.W.-regeling naar bedrijfsomvang en opleiding bedrijfshoofd (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe per bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
10 - 120	19,0	11,9	7,0	10,7
120 - 180	38,2	32,4	23,9	32,2
180 - 240	55,3	43,4	33,4	45,7
240 e.m.	72,0	47,5	36,4	54,9
Totaal	44,5	25,3	12,2	25,1

Sbe per bedrijf	Verdeling totale investeringen over bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
10 - 120	17	59	24	100
120 - 180	24	62	13	100
180 - 240	38	55	7	100
240 e.m.	45	49	6	100
Totaal	34	55	11	100

Sbe per bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met een bedrijfshoofd met ... agrarische opleiding			
	middelbaar 1)	lager	geen	totaal
10 - 120	8	55	37	100
120 - 180	20	64	16	100
180 - 240	28	61	11	100
240 e.m.	34	57	9	100
Totaal	17	58	25	100

1) Inclusief hoger agrarisch onderwijs.

Bijlage 13. P.C.W.-regeling naar bedrijfsgrootte en eigendom-pachtverhouding (hoofdberoepsbedrijven)

Ha/bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van bedrijven met ... percentage v.d. cultuurgrond in eigendom					totaal
	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100	
tot 10	9,4	10,4	14,0	14,7	16,6	14,5
10 - 20	19,4	17,4	22,8	26,3	28,7	24,7
20 - 30	33,7	27,0	29,5	36,7	39,9	35,3
30 e.m.	52,5	53,9	70,2	75,2	63,6	59,9
Totaal	23,9	21,2	25,6	28,8	25,5	25,1

Ha/bedrijf	Verdeling van de totale investeringen over bedrijven met ... percentage v.d. cultuurgrond in eigendom					totaal
	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100	
tot 10	14	3	6	6	71	100
10 - 20	19	5	10	12	54	100
20 - 30	30	7	8	16	39	100
30 e.m.	38	5	12	13	32	100
Totaal	27	5	9	12	47	100

Ha/bedrijf	Verdeling totaal bedrijven in Nederland over bedrijven met ... percentage v.d. cultuurgrond in eigendom					totaal
	0-20	20-40	40-60	60-80	80-100	
tot 10	21	5	7	8	59	100
10 - 20	24	8	10	10	45	100
20 - 30	35	9	9	12	35	100
30 e.m.	42	8	9	10	31	100
Totaal	26	7	8	10	49	100

Bijlage 14. P.C.W.-regeling naar bedrijfsomvang en melksysteem op melkvee-houderijbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe/bedrijf	Percentage bedrijven met een toezegging van de bedrijven met ligboxenstal			totaal
	met ligboxenstal	zonder ligboxenstal met -diepkoeltank-	zonder	
10 - 120	30,7	22,4	9,9	10,7
120 - 180	46,5	42,0	28,5	33,9
180 - 240	58,9	52,7	37,6	50,3
240 e.m.	80,7	71,4	58,7	75,2
Totaal	61,0	43,2	16,1	25,2

Sbe/bedrijf	Verdeling van de investeringen over bedrijven met ligboxenstal			totaal
	met ligboxenstal	zonder ligboxenstal met -diepkoeltank-	zonder	
10 - 120	4	9	87	100
120 - 180	21	25	54	100
180 - 240	50	23	27	100
240 e.m.	70	15	15	100
Totaal	40	19	41	100

Sbe/bedrijf	Verdeling van de bedrijven in Nederland over bedrijven met ligboxenstal			totaal
	met ligboxenstal	zonder ligboxenstal met -diepkoeltank-	zonder	
10 - 120	1	5	94	100
120 - 180	14	22	64	100
180 - 240	41	26	33	100
240 e.m.	64	19	17	100
Totaal	13	13	64	100

82 Bijlage 15. Verdeling van de bedrijven met een toezegging naar de omvang van de werken (alle bedrijven)

	Bedrijven met een werk met een omvang van m/m ² /are (%)						Gemiddelde grootte van het werk
	tot 200 m ²	200 - 300	300 - 400	400 - 500	500 e.m.	totaal	
Erfverharding	tot 18	22	18	12	30	100	440 m ²
Toegangswegen	tot 33	29	18	20		100	138 m
Bedrijfswegen	24	21	24	31		100	181 m
Sloten	tot 34	28	19	19		100	601 m
Drainage	tot 23	28	29	20		100	3539 m
Egalisatie	tot 21	21	21	20	17	100	348 are
Profielverbetering	tot 21	36	30	13		100	511 are

Bijlage 16. Verdeling van de werken naar de kostprijs per eenheid van werk (alle bedrijven)

	Gemiddelde kostprijs (≠K)	Werken met een kostprijs van x gemiddelde kostprijs (%)				totaal
		0,5 K	1,0 K	1,5 K	2,0 K e.m.	
Erfverharding	f 24,20	2	58	37	3	100
Toegangsweg	f 66,75	11	50	29	6	100
Bedrijfsweg	f 60,87	16	36	40	2	100
Sloten	f 5,03	22	38	19	5	100
Drainage	f 2,33	39	53	3	2	100
Egalisatie	f 14,05	36	27	21	5	100
Profielverbetering	f 9,76	13	62	16	5	100

De percentages hebben betrekking op de totale lengte/oppervlakte van de werken.

Bijlage 17. Gemiddelde kostprijs per eenheid werk per regio (hoofdberoepsbedrijven)

	Erfver- harding gld/m ²	Toegangs- weg gld/m	Bedrijfs- weg gld/m	Sloten gld/m	Drai- nage gld/m	Egali- satie gld/are	Profiel- verbetering gld/are
1. Noordelijk Zeeklei	28,51	81,05	63,33	-	1,75	-	-
2. Polders 1)	26,07	109,99	60,13	-	2,58	-	-
3. Zuidwestelijk Klei	24,98	59,63	61,51	-	2,04	-	-
4. Rivierklei	24,42	74,81	58,68	-	2,63	-	-
5. Löss	26,82	-	-	-	-	-	-
6. Noordelijk Weide	25,47	62,12	61,15	-	2,28	20,31	-
7. Westelijk Weide	26,60	71,73	56,96	3,10	2,83	15,15	-
8. Noordelijk Zand	24,19	61,41	65,18	5,29	2,03	13,48	9,02
9. Oostelijk Zand	21,20	58,82	58,48	5,08	2,14	-	-
10. Centraal Zand	22,46	68,14	44,99	-	-	-	-
11. Zuidelijk Zand	22,70	61,24	61,35	3,52	2,21	5,62	7,17
12. Veenkoloniën	27,48	79,32	-	-	2,30	-	9,76
13. N.Holland tuinbouw	31,04	-	74,85	-	2,42	-	-
14. Z.Holland tuinbouw	20,28	67,16	53,45	-	5,39	-	-
Nederland	24,20	67,30	60,47	4,92	2,32	13,82	9,75

1) IJsselmeerpolders + noord- en zuidhollandse droogmakerijen.

Bijlage 20. Investerings in particuliere cultuurtechnische werken naar intensiteit van het grondgebruik op glastuinbouwbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe / ha	Totale investeringen %	Verdeling totale investeringen per werk (%)			P.C.W.-bedrijven		Nederland	
		erfverharding	toeg.weg	bedr.-weg	drai-nage	overige werken 1)	bedrijven %	cultuurgrond %
tot 200	19	22	19	13	17	9	31	40
200 - 300	17	16	18	20	18	16	20	17
300 - 400	38	34	41	35	48	51	30	28
400 en meer	26	28	22	32	17	24	19	15
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

Bijlage 21. Investerings in particuliere cultuurtechnische werken naar intensiteit van het grondgebruik op de overige tuinbouwbedrijven (hoofdberoepsbedrijven)

Sbe / ha	Totale investeringen %	Verdeling totale investeringen per werk (%)			P.C.W.-bedrijven		Nederland	
		erfverharding	toeg.weg	bedr.-weg	drai-nage	overige werken 1)	bedrijven %	cultuurgrond %
tot 20	39	33	46	51	28	30	26	38
20 - 30	17	19	5	20	16	19	25	29
30 - 40	6	7	3	8	10	2	10	9
40 - 50	14	19	3	7	20	17	11	8
50 en meer	24	22	43	14	34	34	28	16
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100

5) Wegens het geringe aantal bedrijven zijn de investeringen in sloten, egalisatie, profielverbetering en diversen samen- gevoegd.

6 Bijlage 22. Investeringsen in particuliere cultuurtechnische werken op melkveehouderijbedrijven naar landbouwgebied (hoofdberoepsbedrijven)

Landbouwgebied	Deelnemings- percentage	Investerings- per bedrijf met toezegging glds	Investerings- per ha 1) glds	Verdeling totale investeringsen	Verdeling totale toezeggingen	Totaal Nederland	
						bedrijven %	cultuurgrond %
Noordelijk Weide	27,6	16.175	223	14,5	14,2	12,2	14,8
Westelijk Weide	19,1	15.793	182	11,6	11,0	14,3	14,5
Noordelijk Zand	25,5	14.735	222	17,0	17,0	16,1	17,4
Oostelijk Zand	28,4	11.707	250	15,2	16,2	17,3	13,9
Centraal Zand	16,0	12.532	166	3,8	3,8	7,5	5,2
Zuidelijk Zand	24,0	15.049	236	14,8	15,0	14,7	14,3
Rivierklei	24,5	14.694	226	7,5	7,5	7,4	7,5
Overig Nederland	34,0	16.219	284	15,6	15,3	10,5	12,4
Totaal Nederland	25,2	14.795	227	100,0	100,0	100,0	100,0

1) Totale investeringen gedeeld door totaal cultuurgrond per landbouwgebied.

Bijlage 23. Investeringsen in particuliere cultuurtechnische werken op gemengde en intensieve veehouderijbedrijven naar landbouwgebied (hoofdberoepsbedrijven)

Landbouwgebieden	Deelnemings- percentage	Investerings- per bedrijf glds	Investerings- per ha 1) glds	Verdeling totale investeringsen	Verdeling totale toezeggingen	Totaal Nederland	
						bedrijven %	cultuurgrond %
Oostelijk Zand	34,9	11.532	463	22,9	22,6	19,0	19,1
Centraal Zand	19,4	14.389	523	9,8	10,1	11,8	7,3
Zuidelijk Zand	24,4	16.772	477	45,1	45,4	36,8	36,6
Overig Nederland	17,9	12.831	233	22,2	21,9	32,4	37,0
Totaal Nederland	23,7	14.113	388	100,0	100,0	100,0	100,0

Bijlage 24. Investerings in particuliere cultuurtechnische werken op akkerbouwbedrijven naar landbouwgebied (hoofdberoepsbedrijven)

Landbouwgebied	Deelnemings- percentage	Investering per bedrijf glds	Investering per ha 2) glds	Verdeling totale investerings (%)	Verdeling totale toezeggingen (%)	Totaal Nederland bedrijven %	Totaal Nederland cultuurgrond %
Noordelijk Zeeklei	61,2	18.378	232	20,0	19,1	11,4	16,3
Polders 1)	51,7	16.386	203	23,0	22,8	17,4	21,4
Zuidwestelijk Klei	33,8	18.164	189	29,4	30,1	30,8	29,5
Veenkoloniën	33,1	13.071	143	10,6	11,1	15,7	14,1
Overig Nederland	20,6	21.535	173	17,0	16,9	24,7	18,7
Totaal Nederland	36,6	17.501	189	100,0	100,0	100,0	100,0

1) IJsselmeerpolders + noord- en zuidhollandse droogmakerijen.

2) Totale investeringen gedeeld door de totale oppervlakte cultuurgrond van landbouwgebied.

Bijlage 25. Investerings in particuliere cultuurtechnische werken op tuinbouwbedrijven naar landbouwgebied (hoofdberoepsbedrijven)

Landbouwgebied	Deelnemings- percentage	Investering per bedrijf glds	Investering per ha 2) glds	Verdeling totale investerings %	Verdeling totale toezeggingen %	Totaal Nederland bedrijven %	Totaal Nederland cultuurgrond %
Polders 1)	31,2	16.729	1287	16,8	16,7	9,2	10,1
Zuidwestelijk Klei	19,0	15.067	419	10,7	10,9	10,6	19,6
Rivierklei	23,6	13.856	674	11,2	10,7	9,7	12,8
Westelijk Weide	19,4	14.662	1226	17,6	17,1	17,6	11,1
Zuidelijk Zand	19,4	10.876	545	14,4	15,1	19,3	20,3
Noordhollandse tuinh.	13,9	15.729	476	7,4	7,8	9,7	12,1
Zuidhollandse tuinh.	21,7	14.124	1983	19,8	19,6	18,2	7,7
Overig Nederland	11,7	8.642	250	2,1	2,1	5,7	6,3
Totaal Nederland	20,3	13.970	770	100,0	100,0	100,0	100,0

Literatuur

- Haans, dr.ir. J.C.F.M.
en G.A. van Soesbergen Werkgroep inventarisatie landbouw,
Bodemkundig-hydrologische inventari-
satie
Stichting voor Bodemkartering,
Wageningen, 1977
- Landbouw-Economisch
Instituut Van bedrijfsuitkomsten tot finan-
ciële positie
Den Haag, 1978
- Ministerie van Landbouw
en Visserij Landbouwverkenningen
Den Haag, 1977
- Idem Memorie van Toelichting bij de
rijksbegroting voor Landbouw en
Visserij
Den Haag, 1975 t/m 1979
- Rijn, ing. H.O.L. van Werkgroep inventarisatie Landbouw.
Inventarisatie plattelandswegen
Landinrichtingsdienst, Utrecht, 1977
- Ton, ir. H. en
ing. J. Lourens Werkgroep inventarisatie Landbouw:
inventarisatie van de waterbeheersing
Landinrichtingsdienst, Utrecht, 1978
- Wijk, ing. C. van,
ir. J.M. Keestra en
ing. Th.J. Linthorst Enkele belangrijke verkavelingsken-
merken van Nederland, verzameld en
bewerkt ten behoeve van het structuur-
schema voor de landinrichting
Instituut voor Cultuurtechniek en
Waterhuishouding, Wageningen, 1979